

Kingdom of the Netherlands

ПЛАТФОРМА
П Р А В Л Ю Д И Н И

**ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ
ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ
ПРОФЕСІЙНИХ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ
В УКРАЇНІ**

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Л.ОПРИШКО, О.ВДОВЕНКО
ГО «ПЛАТФОРМА ПРАВ ЛЮДИНИ»
м. Київ, 2019

Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт / Опришко Л.В., Вдовенко О.М. – Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. – 66 с.

Це видання опубліковано в рамках проекту «Посилення спроможності журналістів та засобів масової інформації захищати свої професійні права в судах», за підтримки Фонду захисту прав людини Посольства Королівства Нідерландів. Погляди, виражені в даній публікації, відображають позицію авторів та не обов'язково відображають позицію Посольства Королівства Нідерландів.

Всі права захищено.
Видано ГО «Платформа прав людини»
м. Київ, 2019
www.ppl.org.ua
© ГО «Платформа прав людини»

ЗМІСТ

I. Вступ	2
II. Перелік умовних скорочень	5
III. Загальна інформація про кількість злочинів, вчинених щодо журналістів, стану їх розслідування та результатів судового розгляду.....	6
IV. Проблеми, які виникають під час досудового розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів	10
1. Невнесення заяв до Єдиного реєстру досудових розслідувань	11
2. Розгляд заяв в порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян»	12
3. Бездіяльність слідчого та/чи прокурора під час досудового розслідування	13
4. Проблеми правової кваліфікації діянь, вчинених проти журналіста	15
5. Відмова у визнанні потерпілим.....	16
6. Безпідставне закриття кримінальних проваджень	17
7. Неповідомлення потерпілого про закриття кримінального провадження	26
V. Проблеми доказування. Практика розгляду по суті «журналістських» справ в судах.....	28
1. Перешкодження законній професійній діяльності журналіста. Проблеми визначення «законності» дій журналістів.....	28
Суспільний інтерес та його значення для оцінки законності дій журналістів.....	30
Редакційне завдання і його вплив на встановлення правомірності дій журналістів.....	33
Наявність ліцензії на мовлення, як чинник який впливає на оцінку законності дій журналістів	35
2. Доказування умислу на перешкодження законній професійній діяльності журналіста та інших прав, які захищаються КК України.....	36
Пред'явлення посвідчення чи інше «маркування» особи, як журналіста	38
Однобічна оцінка дій правопорушника та неврахування зовнішньої ідентифікації особи, як журналіста.....	39
Інші питання, пов'язані із доказуванням спрямованості умислу обвинуваченого	40
3. Підтвердження статусу журналіста, в тому числі журналіста-працівника Інтернет-ЗМІ	41
4. Практика застосування статей 345-1 (погроза або насильство щодо журналіста), 347-1 (умисне знищення або пошкодження майна журналіста), 348-1 (посягання на життя журналіста), 349-1 (захоплення журналіста, як заручника) та інших суміжних статей КК України	42
VI. Строки розслідування та судового розгляду справ	44
VII. Звільнення від кримінальної відповідальності. Угоди про примирення	48
VIII. Резонансні справи.	52
Справа про перешкодження здійсненню професійної діяльності	
І. Єфімова під час Революції Гідності.....	52
Справа про побиття оператора СТБ Олександра Бринзи та журналістки Маші Малевської	54
IX. Висновки та рекомендації	56

I ВСТУП

На сьогоднішній день в умовах розвитку України, як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, однією із гарантій становлення української державності є свобода слова. Так, згідно зі статтею 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Свобода слова та демократія – поняття нерозривні. Демократична держава не може існувати, якщо в ній не існує свободи слова, і навпаки, свобода вираження поглядів створює умови для утвердження демократії.

Саме тому, свободу слова, як особливу цінність, кожна демократична країна зобов'язана захищати. І цей захист повинен включати створення безпечних умов для роботи журналістів. Адже природне право кожної людини на свободу вираження неможливо реалізувати в умовах, коли за поширення інформації особа піддається залякуванням, погрозам, втрачає майно. Ще більшу небезпеку для свободи слова несуть напади на журналістів та їх близьких осіб, побої та вбивства, пов'язані з професійною діяльністю працівників медіа. Якщо такі випадки швидко не розслідувати та не карати винних – створюється атмосфера безкарності, яка справляє так званий «оохолоджувальний ефект», тобто таке становище, коли журналісти під тиском страху самостійно утримуються від поширення тієї чи іншої важливої інформації. Зрозуміло, що від цього буде страждати все суспільство.

Звідси випливає ще один обов'язок держави – швидко та ефективно розслідувати злочини, вчинені щодо журналістів.

Своєчасний збір доказів та встановлення особи правопорушника – це не тільки захист конкретної людини від злочинних посягань. Це, окрім іншого, захист права на свободу висловлювання, це створення атмосфери нетерпимості до будь-яких форм цензури (в тому числі і цензури, заснованої на насильстві щодо журналістів).

Враховуючи значущість належного розслідування такої категорії злочинів, як складової захисту права на свободу слова, міжнародні організації прийняли низку документів, в яких виклали основні засади протидії безкарності.

В Декларації Комітету Міністрів Ради Європи «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа учасників», зокрема, акцентовано увагу на необхідності викорінення безкарності з метою забезпечення свободи слова та верховенства права і підкреслено, що усі напади на журналістів та інших медіа-учасників мають ретельно та швидко розслідуватися, а винні повинні бути притягнуті до відповідальності. **Ефективне розслі-**

дування таких нападів вимагає, що б будь-який зв'язок із журналістською діяльністю брався до уваги прозоро та належним чином¹.

На важливості ефективного розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів, зроблено особливий акцент також і в Рекомендації СМ/Рес(2016)4 Комітету міністрів державам-членам «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників ЗМІ»². Зокрема, зазначається, що розслідування нападів та жорстокого поводження з журналістами повинно відповідати вимогам ефективності, адекватності, обґрунтованості, неупередженості, незалежності, невідкладності й громадського контролю. **«Розслідування повинні бути ефективними у тому розумінні, що вони призведуть до встановлення фактів, винних осіб та покарання відповідальних»** - наголошується в цьому міжнародному документі.

З урахуванням цього, на органи влади покладається обов'язок вживати всіх можливих заходів, направлених на збір доказової бази стосовно інциденту, що відбувся за участі журналіста. **Обов'язковою перевіркою підлягає наявність та/чи відсутність зв'язку** між погрозами та насильством щодо журналістів чи інших працівників ЗМІ та здійсненням їх професійної діяльності.

Таким чином, урядові органи, в тому числі й України, мають обов'язок розслідувати всі факти нападів та насильства щодо журналістів та працівників ЗМІ. Більше того, такі розслідування повинні відповідати вимогам ефективності.

Метою цього дослідження є перевірка дотримання українськими правоохоронними органами зазначених принципів, зокрема, щодо ефективності досудового розслідування та судового розгляду справ про злочини щодо журналістів. Воно також спрямовано на з'ясування проблем, які перешкоджають вчасному та належному розслідуванню цієї категорії справ, та підготовку рекомендацій для їх подолання.

Задля досягнення поставленої мети нами проаналізовано інформацію медійних організацій про факти порушення прав журналістів, які, зокрема, мають ознаки злочинів, що посягають на професійну діяльність журналістів. Для цього використовувались відомості, відображені в «Барометрі свободи слова³» за 2017 та 2018 роки, який оприлюднює ГО «Інститут масової інформації» та «Індекс свободи слова» від Національної спілки журналістів України за період з 1 січня 2017 року по 31 грудня 2018 року.

Крім того, медіа-юристами проаналізовано понад 100 кримінальних проваджень, які стосуються цієї категорії злочинів, за період з 2009 по 2018 роки. Для дослідження відбирались ті кримінальні справи, у яких ух-

1 Див., зокрема, п. 7 Декларації Комітету Міністрів Ради Європи «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа учасників» (прийнятій Комітетом міністрів 30 квітня 2014 року на 1198-му засіданні постійних представників міністрів)

2 Див. п. п. 18-19 Рекомендації СМ/Рес(2016)4 Комітету міністрів державам-членам «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників ЗМІ» (ухваленій Комітетом міністрів 13 квітня 2016 року на 1253-му засіданні постійних представників міністрів)

3 Див. результати досліджень за посиланням: <https://imi.org.ua/monitoring-types/barometr-svobody-slova/>

валено судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень (<http://www.reyestr.court.gov.ua/>)⁴. В результаті пошукової роботи було відібрано 103 кримінальні справи, з них: 59 справ, що надійшли до суду із обвинувальними актами та 44 справи, які стосувались оскарження до суду дій та бездіяльності слідчих та прокурорів на стадії досудового слідства.

Результати проведеного дослідження пропонуємо вашій увазі.

Цей аналітичний звіт підготовлено ГО «Платформа прав людини» в рамках проекту «Посилення спроможності журналістів та засобів масової інформації захищати свої професійні права в судах» за підтримки Фонду захисту прав людини Посольства Королівства Нідерландів. Він розрахований на журналістів та інших працівників медіа, в тому числі й Інтернет-ЗМІ, викладачів факультетів журналістики, а також юристів, які надають правову допомогу всім медіа-учасникам під час кримінальних проваджень. Він може бути корисним і для слідчих, прокурорів, суддів, які розглядають зазначену категорію справ та науково-педагогічного складу профільних закладів освіти та наукових установ.

⁴ У низці цих кримінальних справ правова допомога потерпілим журналістам надавалась юристами, залученими ГО «Платформа прав людини»

II. ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГПУ – Генеральна прокуратура України;
Європейська Конвенція – Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;
Європейський Суд – Європейський суд з прав людини;
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗМІ – засіб масової інформації;
ІМІ – Громадська організація «Інститут масової інформації»;
КК України – Кримінальний кодекс України;
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України;
МВС – Міністерство внутрішніх справ України;
НСЖУ – Національна спілка журналістів України;
Реєстр – Єдиний державний реєстр судових рішень;
ЦК України – Цивільний кодекс України
ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

III. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО КІЛЬКІСТЬ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЩОДО ЖУРНАЛІСТІВ, СТАНУ ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Останнім часом у засобах масової інформації поширюється значна кількість повідомлень про ті чи інші порушення прав журналістів та ЗМІ. Нерідко можна зустріти інформацію про те, що комусь із працівників медіа підпалили автомобіль або підклали гранату, когось побили під час виконання професійних обов'язків, або просто заважали здійснювати відеозйомку, що не дало можливості відзняти сюжет та багато іншого.

Такі повідомлення непокоять і заставляють все частіше піднімати питання про необхідність створення безпечних умов для роботи журналістів.

Щоб зрозуміти масштаб проблеми необхідно звернутись до статистичних даних.

Відповідно до інформації, оприлюдненої у Єдиному звіті про кримінальні правопорушення (форма № 1), затвердженому наказом Генеральної прокуратури України за погодженням з Держкомстатом України 23.10.2012, за 2013–2018 рр. обліковано наступну кількість кримінальних правопорушень, вчинених щодо журналістів⁵:

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, ст.171	52	80	72	102	129	106
Погроза або насильство щодо журналіста, ст.345-1	0	0	9	35	35	63
Умисне знищення або пошкодження майна журналіста, ст. 347-1	0	0	4	4	9	6
Посягання на життя журналіста, ст. 348-1	0	0	0	0	1	2
Захоплення журналіста як заручника, ст. 349-1	0	0	0	0	0	0

Наведені дані яскраво демонструють динаміку зростання кількості правопорушень, вчинених відносно журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю. Так, з 2013 по 2017 роки невинно збільшувалось число

⁵ Див. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма № 1), затверджений наказом Генеральної прокуратури України за погодженням з Держкомстатом України 23.10.2012, за 2013–2018 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 17.12.2018).

офіційно зареєстрованих кримінальних проваджень щодо перешкоджання законній професійній діяльності журналістів і лише у 2018 році зафіксовано їх незначний спад. Натомість, починаючи з 2015 року, коли Кримінальний кодекс України було доповнено статтями 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, реєструється більше насильницьких злочинів, вчинених щодо журналістів. І якщо у 2015 році було зафіксовано 9 кримінальних проваджень щодо погроз або насильства щодо журналіста, то у 2018 до ЄРДР внесено відомості вже щодо 63 подібних інцидентів. Непокоїть і збільшення кількості посягань на життя журналістів.

Численні порушення професійних прав журналістів фіксують і медійні організації. Зокрема, за даними Національної спілки журналістів України у 2018 році нею зафіксовано 86 випадків фізичної агресії щодо працівників ЗМІ, ще 89 інцидентів - у 2017 році. Найбільше порушень – 13 – сталося в травні, 12 – у березні, по 9 – у лютому та вересні 2018⁶.

Громадська організація «Інститут масової інформації» наводить наступну статистику: у 2017 році на неокупованій території України ІМІ зафіксував 281 випадок порушень свободи слова, що незначно більше, ніж минулого, 2016 року (у 2016 році – 264 випадків, у 2015 році – 310 випадків, у 2014 році – 995 випадків). До трійки лідерів за кількісними показниками увійшли наступні категорії правопорушень: перешкоджання законній журналістській діяльності, обмеження доступу до публічної інформації та погрози і залякування журналістів. За інформацією ІМІ у 2017 році зафіксовано 92 випадки “перешкоджання законній професійній діяльності журналістів”, 38 випадків – погроз журналістам, 30 випадків нападів та побиття журналістів⁷.

Стосовно 2018 року Інститут масової інформації наводить наступні дані: загальна кількість випадків порушень свободи слова в Україні за рік сягнула 235. «Лідером за кількістю порушень у 2018 році стала категорія “перешкоджання законній професійній діяльності журналістів” – 96 випадків (ця цифра більше, ніж у 2017 році, коли було зафіксовано 92 випадки перешкоджань)», – зазначається у щорічному звіті “Барометр свободи слова”⁸.

Характеризуючи ситуацію щодо порушення професійних прав журналістів у 2019 році, необхідно зазначити наступне. За п’ять місяців 2019 року слідчі підрозділи Національної поліції України розпочали досудові розслідування у 77 кримінальних провадженнях за злочинами проти професійної діяльності журналістів. З них 58 - відкрито за статтю 171 КК України («Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів»), 14 – за статтю 345-1 («Погроза або насильство щодо журналіста»), 4 – за статтю 347-1 («Умисне знищення або пошкодження майна журналіста») та 1 – за статтю 348-1 («Посягання на життя журналіста»).

6 «НСЖУ: 175 фізичних атак на журналістів зафіксовані за два роки» / Радіо Свобода. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ataky-na-zhurnalistiv/29726883.html>

7 «У 2017 році в Україні зафіксовано 281 порушення свободи слова (оновлено) — ІМІ» / Інститут масової інформації, Барометр свободи слова.- Режим доступу: <https://imi.org.ua/monitorings/u-2017-rotsi-v-ukrajini-zafiksovano-276-porushennya-svobody-slova-imi/>

8 «235 порушень свободи слова зафіксовано в Україні у 2018 році – дослідження ІМІ» / Інститут масової інформації, Барометр свободи слова.- Режим доступу: <https://imi.org.ua/monitorings/235-porushen-svobody-slova-zafiksovano-v-ukraini-u-2018-rotsi-doslidzhennia-imi/>

За цей самий період до суду передано обвинувальні акти в шести кримінальних провадженнях за вісьмома кримінальними правопорушеннями зазначеної категорії, а саме за статтю 171 – чотири, за статтю 345-1 – два, за статтю 347-1 – два, -таку статистику навів директор Департаменту комунікації МВС України Артем Шевченко 6 червня 2019 року на конференції “Свобода слова в Україні: виклики та можливі рішення”.

Речник МВС також повідомив, що слідчими за погодженням з прокурором ухвалено рішення про закриття 63 кримінальних проваджень за журналістськими статтями, з яких 56 – за статтю 171, шість – за статтю 345-1 і одне за статтю 347-1 КК України.

Також, за його словами, наразі слідчі підпорядкованих підрозділів проводять досудові розслідування в 315 злочинах вказаної категорії, з яких за статтю 171 ККУ – 198 проваджень, за статтю 345-1 – 76, за статтю 347-1 – 14, за статтю 348-1 – три. Із вказаної кількості у скоєнні чотирьох злочинів особам повідомлено про підозру, зокрема за статтю 171 – три, за статтю 345-1 – один.⁹

Наведені дані, на жаль, не свідчать про покращення ситуації.

В той же час в Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 2006 до кінця 2018 року нам складно було знайти і сотню кримінальних проваджень, які стосуються злочинів, вчинених щодо журналістів у зв'язку із їх професійною діяльністю. Це, на наш погляд, свідчить про те, що переважна більшість таких справ до суду просто не доходить. Непрямим підтвердженням цієї думки є і те, що із 103 виявлених та проаналізованих нами кримінальних проваджень 23 стосувалось оскарження бездіяльності слідчих та прокурорів щодо невнесення ними відомостей про злочин до ЄРДР (тобто кожна п'ята справа). Але, з іншого боку, ми не можемо виключити і того, що не всі судові рішення внесено до зазначеного реєстру.

Судові рішення, виявлені та проаналізовані під час підготовки цього аналітичного звіту можна охарактеризувати наступним чином: загальна кількість судових проваджень у кримінальних справах, які стосувались порушення професійних прав журналістів за 2006 – 2018 роки становить 103 справи. З них:

- 49 проваджень закінчилось ухваленням вироків;
- 8 – постановленням ухвал про звільнення від кримінальної відповідальності;
- 23 – постановленням ухвал у справах про оскарження бездіяльності слідчого або прокурора щодо невнесення відомостей про злочин до ЄРДР;
- 20 – ухвал у справах щодо оскарження постанов про закриття кримінального провадження;
- 3 – стосувались інших процесуальних питань.

⁹ «Злочини проти журналістів: поліція навела цьогорічну статистику, правозахисники розказали, що з нею не так» / Центр інформації про права людини.- Режим доступу: https://humanrights.org.ua/material/zlochiny_protiv_zhurnalistiv_policija_navela_cogorichnu_statistiku_ppravozahisniki_rozkazali_shho_z_nejiu_ne_tak

Із 49 судових рішень, ухвалених по суті обвинувачення, 41 - прийнято у кримінальних провадженнях, відкритих за статтею 171 КК України (перешкоджання законній професійній діяльності журналістів), 4 – у справах за статтею 345-1 КК України (погроза або насильство щодо журналіста) і 1 – за статтею 347-1 КК України (умисне знищення або пошкодження майна журналіста). За статтями 348-1 (посягання на життя журналіста), 349-1 (захоплення журналіста як заручника) в Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків не знайдено.

Із зазначених 49 судових рішень, прийнятих по суті обвинувачення, 39 проваджень завершилось ухваленням рішення про визнання підсудного винуватим, у 7 справах - обвинуваченого (-них) виправдано, 3 вирокі - носять виправдально -обвинувальний характер (виправдано за частиною висунутого обвинувачення).

Із 43 проваджень, де вину підсудного визнано повністю або частково, 6 справ завершилось укладанням угод про примирення із потерпілим, де одну таку угоду було скасовано судом апеляційної інстанції.

Приймаючи рішення про визнання підсудного винуватим у вчиненні злочину, скоєного щодо журналістів, суди застосовують **покарання не пов'язані із позбавленням волі**. Більшість справ завершилась **призначенням штрафів** від 30 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. При цьому найпоширенішою є сума штрафу в розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Лише у двох справах штраф перевищував наведені суми і становив 200 та 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дев'ять справ завершились ухваленням вироків, якими призначено покарання у вигляді **обмеження волі** (три з них у справах по статті 345-1 КК України). Проте, і тут підсудних було звільнено від відбування покарання із призначенням випробувального терміну. У шести справах осіб було звільнено від відбування покарання у зв'язку з амністією, а у одній - звільнення від покарання мотивовано спливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Позбавлення волі застосовано лише у кількох справах, де окрім злочинів проти журналістів обвинувачений вчинив й інші злочини чи не відбув раніше призначене судом покарання.

Лише у одній справі судом до засудженого **застосовано арешт** строком на три місяці. Таке рішення прийняв Заводський районний суд міста Запоріжжя 07.11.2018 у справі № 332/890/18, визнавши підсудного винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.171 КК України¹⁰. Призначаючи таке покарання, суд, зокрема, врахував **негативну наявну практику в країні щодо порушень прав журналістів та системну безкарність за це**.

Отже, як видно з наведеної інформації, в Україні не існує практики призначення відчутних покарань за вчинення злочинів щодо журналістів, які б могли змінити описану вище ситуацію і подолати атмосферу без-

¹⁰ Див. вирок Заводського районного суду міста Запоріжжя від 07.11.2018 у справі № 332/890/18: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77666438#>

карності. Адже за скоєння зазначених правопорушень підсудним, у разі доведення їх вини, як правило призначають невеликий штраф чи умовне покарання.

Водночас, варто зазначити, що причина описаної проблеми коріниться не лише у недоліках практики розслідування цієї категорії справ та їх судового розгляду. В основі зазначеного явища лежать недоліки українського законодавства, яке встановлює невеликі покарання за вчинення вказаних правопорушень. Звідси впливає й інша проблема – стислі строки притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені щодо журналістів.

Відповідно, виправлення цієї ситуації та подолання або зниження рівня безкарності можливе лише у разі застосування комплексного підходу до вирішення описаної проблеми. З одного боку, необхідно посилити покарання за вчинення кримінально карних діянь, які спрямовані на порушення професійних прав журналістів, а із іншого – удосконалювати практику досудового розслідування та судового розгляду справ про злочини проти журналістів.

IV. ПРОБЛЕМИ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЩОДО ЖУРНАЛІСТІВ

Кримінальний процесуальний кодекс України до загальних засад кримінального провадження в Україні відносить, серед іншого, верховенство права, публічність, розумність строків тощо. Принцип **верховенства права** означає, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно до **принципу публічності** прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Крім того, КПК України зобов'язує, щоб під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення були виконані або прийняті в **розумні строки**¹¹.

Проте, наведені принципи не завжди мають практичне втілення, що негативно впливає на стан досудового слідства, яке стає неефективним.

Аналіз кримінальних справ, проведений в рамках цього дослідження, показав, що під час їх розслідування нерідко мали місце наступні процедурні порушення, які гальмували хід кримінального провадження:

- 1) невнесення або порушення строків внесення заяв про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- 2) розгляд заяв про злочини по «журналістським статтям» відповідно до норм Закону України «Про звернення громадян», а не за процедурою КПК України;
- 3) бездіяльність слідчого та/або прокурора під час досудового розслідування;
- 4) неналежна правова кваліфікація правопорушень, вчинених щодо журналіста;
- 5) відмова у визнанні журналіста потерпілим;
- 6) безпідставне закриття кримінальних проваджень;
- 7) неповідомлення потерпілого про закриття кримінального провадження;
- 8) надмірна тривалість досудового слідства тощо.

Кожне з наведених порушень, окремо чи разом з іншими, часто густо призводить до того, що особи, які вчинили напад на журналіста чи іншим

¹¹ Див, статті 7, 8, 25, 28 КПК України

чином перешкоджали йому працювати, залишаються не покараними. Досудове слідство у таких справах, які вважаються переважно не складними, розтягується на роки. В результаті ми маємо непоодинокі випадки звільнення правопорушників від відповідальності у зв'язку зі спливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Все це не може не викликати занепокоєння. На фоні фіксації численних порушень прав журналістів з боку профільних громадських організацій чи творчих спілок, до суду доходять лише поодинокі справи. Така ситуація негативно впливає на журналістську діяльність та свободу слова загалом. Тому слід детальніше проаналізувати виявлені проблеми, що б краще розуміти яким чином їм необхідно протидіяти.

1. Невнесення заяв до Єдиного реєстру досудових розслідувань

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає, що слідчий, прокурор **невідкладно, але не пізніше 24 годин** після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань¹².

Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генерального прокурора України від 06.04.2016 року № 139 з наступними змінами та доповненнями, також акцентує увагу на тому, що відомості про заяви, повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення вносяться до ЄРДР у термін, визначений частиною першою статті 214 КПК України. Тобто, невідкладно, але не пізніше 24 годин після надходження відповідної заяви чи повідомлення.

Право реєструвати заяви та повідомлення про злочини мають:

- прокурори, у тому числі керівники прокуратур;
- керівники органів досудового розслідування;
- слідчі органів прокуратури, поліції, безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства та органів Державного бюро розслідувань; детективи підрозділів детективів та внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Отже, закон надає 24 години з моменту надходження заяви чи повідомлення про злочин, в тому числі - вчинений щодо журналіста, для внесення необхідних відомостей до ЄРДР, після чого слідчий має право та зобов'язаний розпочати досудове слідство.

Здавалося б, все просто і зрозуміло. Проте, нерідко спостерігається зовсім інша картина. На жаль, широкого поширення набула практика, відповідно до якої, заяви працівників ЗМІ про вчинення щодо них кримі-

¹² Див.: частина 1 статті 214 КПК України.

нальних правопорушень **лише реєструють у «Журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчиненні кримінальні правопорушення та інші події», але не вносять до ЄРДР¹³.**

Правовою основою для таких дій став наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 № 1377 «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчиненні кримінальні правопорушення та інші події». Затверджена цим наказом Інструкція встановила правила єдиного обліку всіх повідомлень, які надходять до органів Національної поліції України, в тому числі і заяв про злочини. Вона передбачала, що всі повідомлення мають реєструватися в журналі єдиного обліку, який ведеться у черговій частині органів поліції. Після цього черговий повинен доповісти про них начальникові слідчого підрозділу, який і вирішував, чи містять повідомлення ознаки кримінального правопорушення, чи ні. В першому випадку – відомості вносились до ЄРДР. Якщо ж ознак злочину не вбачали - заяви розглядалися згідно із Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення.

В подальшому наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100 вищезазначений наказ та Інструкція скасовані. Натомість затверджено Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, який набув чинності 05.04.2019. Проте, в частині порядку виокремлення заяв про злочини із інших повідомлень, які надходять до органів поліції, жодних суттєвих змін не відбулось.

Таким чином, перша проблема виникає на стадії прийняття заяв про злочини, вчинені щодо журналістів у зв'язку з їх професійною діяльністю. Вона полягає в тому, що керівники слідчих підрозділів нерідко не вбачають ознак кримінального правопорушення у заявах, поданих журналістами.

Внаслідок цього досудове розслідування не розпочинається. Отже, докази не збираються, факти не встановлюються. Це, в свою чергу, означає, що перспектива притягнення винного до відповідальності стає примарною.

Причини такого явища можуть бути різними: від банальної відсутності необхідних правових знань, досвіду розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів, до «зменшення навантаження» на слідчого чи свідомого приховування злочинів тощо.

В будь-якому разі варто відзначити, що судова практика оскарження бездіяльності слідчого чи прокурора щодо невнесення ними відомостей про такі злочини до ЄРДР є **позитивною**. Проаналізовані нами справи дають можливість стверджувати, що у переважній більшості випадків суди задовольняють скарги на зазначену бездіяльність і зобов'язують уповноважених осіб Національної поліції України чи прокуратури внести відповідні відомості до ЄРДР.

13 Див., Єдиний державний реєстр судових рішень, зокрема, ухвали судів у справах №№ 589/2721/17, 589/2722/17, 640/15360/16-к, 588/1002/17 відповідно: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68336862#>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68336826#>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61944878#>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68131897>

Отже, в Україні існує належний ефективний спосіб правового захисту, який дозволяє вирішити описану проблему і зобов'язати слідчого розпочати досудове розслідування у «журналістських справах». Для цього необхідно **своєчасно** оскаржувати бездіяльність слідчого або прокурора до суду.

2. Розгляд заяв в порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян»

Значного поширення набула практика розгляду заяв про злочини по «журналістським статтям» на підставі вимог Закону України «Про звернення громадян». Це викликає особливу тривогу і занепокоєння, оскільки втрачається дорогоцінний час для проведення належного розслідування. Адже Закон України «Про звернення громадян» надає право розглядати заяви, звернення та скарги у строк від місяця до 45 днів¹⁴, а не протягом 24 годин, як того вимагає КПК України для заяв про злочини. Крім того, результатом такого розгляду є, як правило, повідомлення про те, що порушень прав заявника не встановлено.

Між тим, в цей період по «гарячим слідам» не з'ясовуються обставини справи, не встановлюються свідки події, не виявляються та не збираються докази. Надолжити втрачене потім вже набагато складніше, а інколи – просто неможливо. Саме тому перспектива притягнення правопорушника до відповідальності у подібних випадках стає химерною.

Розгляд повідомлень про злочини, як звернень громадян, може мати місце як через незаконність дій слідчих та прокурорів, так і через неякісний виклад обставин події у заявах про злочини самими журналістами. В першому випадку суди, як правило, задовольняють скарги журналістів і зобов'язують внести необхідну інформацію до ЄРДР та розпочати досудове слідство.

Так, наприклад, розглядаючи скаргу журналіста на невнесення поданої ним заяви про злочин до ЄРДР, Мукачівський міськрайонний суд Закарпатської області у справі № 303/5588/17 дійшов висновку, що доводи скаржника в ході розгляду знайшли своє підтвердження, а тому скарга в частині зобов'язання вчинення дії щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є обґрунтованою та підлягає задоволенню¹⁵. Він звернув увагу на те, що слідчий в ході проведеної перевірки безпідставно передав заяву для розгляду в порядку Закону України «Про звернення громадян», мотивуючи це тим, що начебто в поданій заяві не вбачались ознаки кримінального правопорушення. Суд проаналізував зміст заяви та матеріали скарги та дійшов висновку, що заява про злочин містила інформацію, необхідну для внесення до ЄРДР.

Водночас, варто звернути увагу і на те, що інколи суди не встановлюють порушення прав журналіста, заяву якого не внесено до ЄРДР, а розглянуто як звернення громадян, через те, що сама заява про кримі-

14 Див. статтю 20 Закону України «Про звернення громадян»

15 Див. ухвалу Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 03.10.2017 у справі № 303/5588/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69307773>

нальне правопорушення складена неналежним чином і не містить достатньої інформації, яка б дала можливість встановити наявність ознак злочину.

Наприклад, у справі № 396/1286/18 слідчий суддя Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області відмовив у задоволенні скарги журналіста газети «Час не чекає» у зв'язку з її безпідставністю. Суд звернув увагу на те, що в своїй заяві про злочин він не вказав в чому саме полягали незаконні дії сільського голови, який, як повідомлялось, перешкодив законній професійній діяльності журналіста¹⁶. Суд, зокрема, зазначив, що до ЄРДР вносяться відомості, серед яких також і короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела. Проте, така інформація не була наведена заявником. Зазначена ухвала суду не оскаржувалась журналістом, який, очевидно, погодився з цим судовим рішенням.

Викладене наочно демонструє, що практика розгляду заяв про злочини відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян» дійсно набула поширення. Змінити її можна лише шляхом оскарження бездіяльності слідчого до суду або прокурора, що ми і радимо робити журналістам та їх адвокатам. З іншого боку, і самим журналістам необхідно ретельно викладати обставини справи у заявах про злочин, що б унеможливити їх розгляд відповідно до приписів закону про звернення громадян.

3. Бездіяльність слідчого та/чи прокурора під час досудового розслідування

Іншою проблемою, яка має негативний вплив на ефективність розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів у зв'язку із їх професійною діяльністю, є бездіяльність слідчих та/чи прокурорів під час досудового слідства. Така бездіяльність може полягати в тому, що слідчий не проводить необхідні слідчі дії, спрямовані на розкриття злочину, не розглядає клопотання потерпілого журналіста та його адвоката, не приймає рішення за наслідками розгляду клопотань, не виконує інші обов'язки, покладені на нього КПК України. Причин для цього може бути безліч: від надмірного навантаження слідчих до нерозуміння суспільної небезпеки зазначеної категорії справ.

Наприклад, слідчий суддя Генічеського районного суду Херсонської області своєю ухвалою від 16.11.2017 року визнала незаконною бездіяльність слідчого та прокурора у кримінальному провадженні № 12017230140000988 від 13 червня 2017 року. Із цієї справи видно, що адвокат скаржився на те, що слідчий не розглянув його клопотання та не надав на нього відповідь. Оскарження бездіяльності слідчого до прокурора не дало результатів - прокурор лише обмежився повідомленням про можливість оскарження дій слідчого та прокурора до суду.

¹⁶ Див. ухвалу слідчого судді Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 27.07.2018 у справі № 396/1286/18: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75541336>

Звертає на себе увагу той факт, що заявлене адвокатом клопотання піднімало важливі питання щодо проведення низки слідчих дій. Зокрема, захисник просив: 1) витребувати завірені належним чином документи з Генічеської міської ради Херсонської області щодо службового статусу (посади, посадових інструкцій, повноважень) особи, яка порушила права журналіста; 2) долучити до кримінального провадження звукозапис, який проведений журналістом; 3) визнати журналіста потерпілим в даному кримінальному провадженні; 4) допитати за його участю учасників слідчо-оперативної групи, які виїжджали на виклики журналіста та були свідками злочину. Проте його клопотання залишилось без відповіді.

Як з'ясувалось під час судового розгляду справи, слідчий два місяці перебував у відрядженні, а тому досудове слідство не проводив, і, відповідно, клопотання не розглядав. Водночас, цю справу іншому слідчому також не передавали. Суд відмітив, що з моменту реєстрації злочину до моменту розгляду скарги в суді минуло 5 (п'ять) місяців, але в плані розслідування інциденту фактично нічого не було зроблено.

Оцінивши зазначені обставини справи та їх важливість для ретельного проведення досудового слідства, суд зобов'язав слідчого розглянути у визначені законом строки клопотання адвоката¹⁷.

Наведений приклад яскраво демонструє, що розслідування злочинів, вчинених стосовно журналістів, нерідко відбувається дуже кволо (нижче ми продемонструємо й інші приклади цього), а підчас - лише імітується. В певних, визначених законом випадках, бездіяльність слідчого та прокурора можна оскаржити до суду. Проте, багато інших фактів бездіяльності залишаються поза судовим контролем. На них дозволено подавати скарги лише під час підготовчого провадження у справі, якщо до цього дійде.

В результаті, наведені порушення одне за одним призводять до того, що досудове розслідування розтягується на надмірно великий час і стає неефективним.

Протидіяти цьому можна лише проявляючи активну позицію, а саме: ініціюючи проведення тих чи інших необхідних слідчих (розшукових) дій, подаючи відповідні клопотання, вимагаючи дотримання строків їх розгляду та оскаржуючи бездіяльність слідчого до прокурора та/чи суду.

4. Проблеми правової кваліфікації діянь, вчинених проти журналіста

Нерідко під час досудового слідства каменем спотикання стають питання, пов'язані із належною правовою кваліфікацією діянь, вчинених щодо журналістів. Навіть якщо працівник медіа в заяві про злочин зазначає норму КК України, під яку, на його думку, підпадає вчинене щодо нього діяння (наприклад, частина 1 статті 171 КК України - умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста), слідчий може з цим не погодитись і внести до ЄРДР відомості про іншу кваліфікацію злочину.

Найпоширенішою є практика, коли слідчий вносить до ЄРДР відомо-

¹⁷ Див. ухвалу слідчого судді Генічеського районного суду Херсонської області від 16.11.2017 у справі № 653/4120/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70435308>

сті про злочини, вчинені щодо журналістів, за такими статтями КК України, як 125 – умисне легке тілесне ушкодження, 126 – побої та мордування або 296 – хуліганство чи 194 – умисне знищення або пошкодження майна тощо.

Дійсно, закон надає слідчому право самостійно вирішувати питання щодо кваліфікації злочинів. Проте, в контексті теми нашого дослідження ми мусимо звернути увагу на те, що в низці випадків **неналежна правова оцінка вчинених правопорушень призводила до наступних незаконних рішень слідчого, а зрештою – до неефективного розслідування справ.**

Наслідком неправильної кваліфікації злочину може стати відмова у визнанні особи потерпілою (про що детальніше буде зазначено нижче) або закриття провадження у зв'язку з відсутністю в діянні особи ознак складу кримінального правопорушення.

Наприклад, розглядаючи скаргу на постанову слідчого про закриття кримінального провадження, Васильківський міськрайонний суд Київської області звернув увагу на те, що відомості до ЄРДР внесені слідчим на підставі ухвали слідчого судді за заявою про вчинення дій, що містять ознаки злочину, передбаченого ч.1 ст. 347-1 КК України, проте з правовою кваліфікацією за частиною 1 статті 194 КК України. Не встановивши під час досудового слідства ознак злочину, передбаченого статтею 194 КК України (умисне знищення або пошкодження майна), слідчий справу закрит. Суд скасував зазначену постанову, дійшовши висновку про неповноту досудового слідства. Проте, одночасно він звернув увагу і на неможливість оскарження правової кваліфікації злочину до суду на стадії досудового розслідування¹⁸.

Варто зазначити, що наведена судова практика є сталою. Якщо скарги на неправильну кваліфікацію надходять до суду, суд відмовляє у відкритті відповідних проваджень¹⁹. Зазначені відмови обґрунтовуються, зокрема, посиланням на розділ 1.3 Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування». В цьому листі наголошується, що якщо скарги подаються у зв'язку з бездіяльністю, яка не є предметом оскарження відповідно до ст. 303 КПК, суди відмовляють у відкритті судового провадження, в тому числі, щодо перекваліфікації кримінального правопорушення, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження, тощо.

5. Відмова у визнанні потерпілим

Продовжуючи тему неправильної кваліфікації вчинених щодо журналістів протиправних діянь слід звернути увагу й на те, що одним із на-

18 Див.: ухвала слідчого судді Васильківського міськрайонного суду Київської області від 06.02.2018 у справі № 362/554/18: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72125673#>

19 Див.: ухвали Теплицького районного суду Вінницької області від 07.08.2017 та Апеляційного суду Вінницької області від 22.08.2017 відповідно у справі № 144/870/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68155671>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68529665#>

слідків неправильної оцінки дій правопорушників може стати винесення ухвали про відмову у визнанні журналіста потерпілим. В такому випадку частина 5 статті 55 КПК України дає право оскаржити зазначену постанову до суду.

Зокрема, в одній із справ, де журналіст заявляв про умисне перешкоджання його законній професійній діяльності внаслідок ненадання інформації, слідчий прийняв постанову про відмову у визнанні його потерпілим. Таке рішення він мотивував тим, що журналістом «не доведено наявності моральної шкоди, завданої внаслідок відмови у наданні йому запитованої інформації у Кам'янка-Бузького ВЕП ПАТ «Львівобленерго».

Суд скасував таке рішення, визнавши його не мотивованим, і, зокрема, зазначив:

«... слідчим не враховано, що завданні моральної шкоди у момент вчинення можливого злочину, не може бути доведеним певними доказами і такі обставини можуть бути доведені під час досудового розслідування ОСОБА_1 **за наявності в ньому процесуального статусу потерпілого**, який забезпечить йому ряд визначених законом прав, зокрема, заявляти клопотання, оскаржувати процесуальні рішення, приймати участь в дослідженні доказів щодо завданої шкоди, тощо. А безпідставна та невмотивована відмова слідчого Гладиша Р.Я. у визнанні потерпілим ОСОБА_1 може призвести до однобічності та неповноти досудового розслідування.

За таких обставин, слідчий суддя вважає, що слідчим не вжито належних заходів для повного з'ясування факту можливого завдання шкоди ОСОБА_1 кримінальним правопорушенням та відсутні очевидні та достатні підстави вважати, що ОСОБА_1, як особі, яка повідомила про кримінальне правопорушення, не завдано шкоди, а тому оскаржувана постанова є незаконною.

Враховуючи те, що згідно з п. 1 ч. 2 ст. 307 КПК України за результатами розгляду скарги на рішення слідчого під час досудового розслідування може бути постановлена ухвала про скасування рішення слідчого, тому постанову слідчого СВ Кам'янка-Бузького ВП ГУПНу Львівської області про відмову у визнанні потерпілим від 15.06.2018р.по кримінальному провадженні внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №12018140060001567 від 05 травня 2018 року потрібно скасувати.

Одночасно слідчий суддя звертає увагу на те, що звертаючись з заявою про вчинення злочину, заявник вказував на порушення його прав як журналіста і наводив попередню правову кваліфікацію за ч. 1 ст. 171 КК України. Разом з тим, слідчим за такими обставинами справи визначено правову кваліфікацію за ч. 1 ст. 367 КК України.

Тому, слідчий суддя дійшов висновку, що хоч і визначення попередньої кваліфікації кримінального правопорушення є виключною компетенцією слідчого, проте, у випадку коли така неправильна кваліфікація впливає на інші процесуальні дії та порушує права учасників справи, то слідчий суддя може вказувати на це у своїх мотивах при вирішенні обсягу питань, що входить до його компетенції.

А оскільки, визначення попередньої кваліфікації по даному кримінальному провадженні не в повній мірі відповідає фабулі справи, то не можна погодитись з правильністю вирішення питання щодо визнання ОСОБА_1 потерпілим²⁰».

Отже, із викладеного можна зробити висновок про те, що у разі, коли неправильна попередня кваліфікація злочину стає причиною прийняття постанови про відмову у визнанні особи потерпілою, виникають підстави для оскарження таких дій до суду. В такому випадку у скарзі доцільно звертати увагу не лише на необґрунтованість постанови слідчого, але й на причини, які його спонукали до такого рішення, зокрема, на неправильність правової оцінки кримінального правопорушення.

6. Безпідставне закриття кримінальних проваджень

Окремий блок проблем стосується безпідставного закриття кримінальних справ про злочини, вчинені щодо журналістів. Ознайомлюючись з матеріалами низки таких кримінальних проваджень, можна помітити, що в них спочатку слідчі проявляли бездіяльність і не вносили відповідні відомості про злочин до ЄРДР, а коли суд зобов'язував їх це виправити – неохоче проводили досудове слідство і, зрештою, закривали кримінальне провадження. Нерідко постанови про закриття справи виносились слідчими, а потім скасовувались прокурором чи судом по декілька разів²¹.

Особливо непродуктивними, як правило, є справи, в яких порушення прав журналістів відбувалось з боку впливових осіб (чиновників високого рангу або членів їх родин, працівників спецслужб, керівників органів місцевого самоврядування тощо).

Однією з найрезонансних справ, яка яскраво демонструє неефективність досудового слідства, є справа, пов'язана із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів «Радіо Свобода» М. Ткача і К. Лазаревича під час підготовки ними сюжету «Секретний автопарк СБУ»²² для програми «Схеми: корупція в деталях».

2 жовтня 2015 року журналіста і оператора, які відкрито проводили відеозйомку в публічному місці – на вулиці біля будівлі Головного управління СБУ у м. Києві, а також ставили незручні питання імовірним працівникам спецслужби, що заходили до зазначеного приміщення, затримали співробітники Служби безпеки України, застосувавши до них фізичну силу та пошкодивши відеокамеру. Пізніше – їх відпустили, не висунувши жодних звинувачень у порушенні законодавства України. Журналісти в той самий день звернулись із заявою про злочин.

20 Див.: ухвала слідчого судді Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 09.07.2018 у справі № 446/1239/18: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75203135>

21 Див.: судові рішення у справах: № 530/1577/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70401257>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72679794>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75385213#>); №: 653/4120/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70435308>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73830939#>); № 635/2239/18 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73460764#>); № 554/14518/15-к (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/77092036>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70652112>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70141340#>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54912524>); № 565/1907/18 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/76955080#>), № 309/1354/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/68162426#>)

22 Див. сюжет за посиланням: https://www.youtube.com/watch?v=yDzLqHCiKs&index=190&list=PLRVLFiywHmES2Jh1_IJ97Qe1VnFA3zzN

12.10.2015 року відомості про злочин внесені до ЄРДР із попередньою правовою кваліфікацією за частиною 1 статті 171 КК України. В цей же день було розпочато досудове слідство.

31.12.2015 року – зазначене кримінальне провадження закрито з мотивів відсутності в діянні військовослужбовців СБУ складу «будь-якого кримінального правопорушення».

25.02.2016 року ухвалою слідчого судді Печерського районного суду м. Києва зазначену постанову про закриття провадження залишено без змін.

28.03.2016 року Апеляційний суд м. Києва скасував ухвалу слідчого судді та постанову слідчого про закриття кримінального провадження і направив матеріали для продовження досудового слідства. Суд апеляційної інстанції зазначив, що постанову про закриття провадження є передчасною, оскільки слідчий **не встановив всіх обставин події**, у зв'язку з чим не може робити обґрунтований висновок щодо відсутності умислу у військовослужбовців СБУ на порушення прав журналістів. Колегія суддів також звернула увагу на те, які слідчі дії необхідно виконати, зазначивши:

«слідчому належить **встановити, яка подія відбулася 02.10.2015 року** за участю ОСОБА_4 та ОСОБА_5 та співробітників ГУ СБУ у м. Києві та Київській області ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9 та ОСОБА_10, врахувавши, що **об'єктивна сторона злочину**, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, дістає вияв у перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів, тобто обумовлюється належністю особи до працівників, які професійно збирають, одержують, створюють і займаються підготовкою інформації для засобів масової інформації. А після встановлення того, **чи були обізнані співробітники** Служби безпеки України ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9 та ОСОБА_10, що ОСОБА_5 та ОСОБА_4 **є журналістами**, та на що були спрямовані їх дії під час затримання ОСОБА_5 та ОСОБА_4, **надати належну оцінку відеозаписам**, на яких зафіксовано, що, зокрема, ОСОБА_5 **пред'являв посвідчення** співробітникам охорони Головного управління Служби безпеки України в м. Києві та Київській області ОСОБА_9 та ОСОБА_10 і на момент затримання ОСОБА_5 та ОСОБА_4, останні спілкувались з представником прес-служби СБУ, а також і діям ОСОБА_8 **щодо отримання флеш-накопичувача та його намірів виготовлення копії відзнятого матеріалу вже після встановлення під час перебування** ОСОБА_4 та ОСОБА_5 в громадській приймальні ГУ СБУ, що вони є журналістами, та показанням ОСОБА_12 і ОСОБА_13, які стверджували, що **журналісти повноцінно не виконали редакційне завдання** і передача вийшла із зміненним напрямком, і в залежності від встановленого прийняти процесуальне рішення з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства²³».

Ігноруючи зазначені вказівки, щойно отримавши матеріали кримінального провадження, **не провівши жодної слідчої дії** 05.04.2016 слід-

23 Див. ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 28.03.2016: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56907000>

чий знову виніс постанову про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, тобто за відсутністю складу кримінального правопорушення.

29 червня 2016 року слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва Смик С.І. задовольнила скаргу на постанову слідчого про закриття кримінального провадження, повернувши ці матеріали Військовій прокуратурі Київського гарнізону для провадження досудового розслідування²⁴.

Однак, незважаючи на це, 05.07.2016 року слідчий знову виносить постанову і закриває зазначене кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю в діянні військовослужбовців Служби безпеки України складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України (в редакції станом на 02.10.2015).

17.10.2016 року слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва Шапутько С.В. знову задовольнила скаргу на постанову слідчого про закриття кримінального провадження, скасувавши її та повернувши матеріали для продовження досудового розслідування. Суд, ухвалюючи рішення, зокрема, зазначив:

«Усебічність дослідження обставин кримінального провадження означає, по-перше, висунення і дослідження всіх можливих версій щодо характеру події, що має ознаки кримінального правопорушення, винуватість особи; а-по друге, однаково ретельне встановлення і перевірку як обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують особу. Повнота дослідження кримінального провадження означає встановлення всього кола фактичних обставин, що можуть суттєво вплинути на рішення у кримінальному провадженні; використання такої сукупності доказів, яка обґрунтовує зроблені висновки як такі, що не залишають місця сумнівам».

Слідчий суддя, з огляду на досліджені в судовому засіданні матеріали кримінального провадження, та, зокрема, відеозаписи, на яких зафіксовані події 02.10.2015, вважає, що слідчим не надано належної оцінки тому, що потерпілі представлялись працівникам ГУ СБУ та пред'являли службові посвідчення, а при затриманні була присутня представниця прес-центру ГУ СБУ.

Крім того, 05.07.2016 о 16 год. 30 хв. адвокатом Лебідь Л. М. до Військової прокуратури Київського гарнізону подано клопотання про допит свідків та проведення інших процесуальних дій, в якому вона просила додатково оглянути відеозаписи події, яка трапилась 02.20.2015, додатково допитати потерпілих ОСОБА_3 та ОСОБА_4, представницю прес-центру СБУ в якості свідка, яка була присутня на місці події 02.10.2015 в момент затримання журналістів, тощо.

Поряд із тим, вказане клопотання у відповідності до ст. 220 КПК України розглянуто не було²⁵».

24 Див. ухвалу слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 29.06.2016: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58593612>

25 Див. ухвалу слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 17.10.2016 р.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63729478#>

Після цього, досудове слідство тривало трохи більше ніж півроку. Проте, справу вкотре було закрито постановою слідчого від 31.05.2017 року. І знову у зв'язку з відсутністю у діях військовослужбовців СБУ складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України.

09.06.2017 року цю постанову оскаржено до суду. **Більше року** суд розглядав зазначену справу. І лише 16.11.2018 прийняв ухвалу, якою в черговий раз **скасував постанову слідчого**. Суд встановив, що слідчим не виконано вказівки, надані Апеляційним судом м. Києва ще 28.03.2016 року, а саме: він так і не встановив обставини події, яка відбулась за участі журналістів та військовослужбовців СБУ, мету перебування журналістів біля будівлі СБУ та здійснюваних ними дій; не з'ясував чи були обізнані співробітники СБУ про те, що мають справу з журналістами, на що були спрямовані дії працівника СБУ щодо отримання флеш-накопичувача та виготовлення копії відзнятого матеріалу. Суд також зазначив, що не надано належної оцінки відеозаписам, на яких зафіксовано, що, зокрема, один із журналістів пред'явив посвідчення співробітникам охорони Головного управління служби безпеки України в м. Києві та Київській області і на момент затримання потерпілі спілкувалися з представником прес-служби СБУ²⁶.

Вказане кримінальне провадження вкотре було направлене для продовження досудового слідства.

Отже, як видно з описаного перебігу подій, досудове слідство у цій справі було однобічним і неповним. Воно не відповідає принципу ефективності. Слідчі наполегливо ігнорували рішення судів, які скасовували постанови про закриття кримінального провадження та вказівки щодо проведення слідчих дій. Описані обставини, на нашу думку, свідчать про те, що слідчі скоріше намагались довести невинуватість військовослужбовців СБУ, а не встановити реальні обставини події та притягнути винних до кримінальної відповідальності.

Власне, на користь такої думки свідчать й інші рішення, які пов'язані із цією справою. Після закриття вищезгаданого кримінального провадження, щодо одного із військовослужбовців СБУ, який надав розпорядження підлеглим залишити пост охорони № 3 та з їх допомогою, застосовуючи фізичний примус, здійснив затримання журналістів «Радіо Свобода», обмеживши останніх у свободі пересування, було складено протокол про адміністративне правопорушення. Його відповідальність намагались значно пом'якшити (застосовавши адміністративну замість кримінальної), притягнувши до відповідальності за статтею 172-14 КУпАП - перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень.

Проте, врешті решт спроба притягнення до адміністративної відповідальності була невдалою. Перше рішення суду про застосування адміністративного стягнення скасував суд апеляційної інстанції, а вдруге надісланий до суду протокол про адміністративне правопорушення по-

26 Див. ухвалу слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 16.11.2018 р.: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78010784>

становою Печерського районного суду м. Києва від 10.08.2017 року знову повернуто прокурору Військової прокуратури Центрального регіону України на доопрацювання²⁷.

Описана справа є показовою. В ній, як у дзеркалі, відображено типові проблеми, з якими стикаються журналісти, захищаючи свої права, а також реакцію на правопорушення з боку держави.

Підсумовуючи викладене, для повноти оцінки ситуації, варто також зазначити, що перспектива ухвалення вироку і притягнення винуватих до кримінальної відповідальності у цій справі наразі є химерною. Навіть якщо слідчий раптом вирішить виконати вказівки суду і проведе всі необхідні слідчі дії, встановить реальні обставини події і навіть висуне обвинувачення військовослужбовцям СБУ, які, на наше переконання, таки умисно перешкоджали законній професійній діяльності журналістів, строк давності притягнення їх до кримінальної відповідальності вже сплив. Для злочинів невеликої тяжкості, до якого відноситься і частина 1 статті 171 КК України, строк давності становить три роки з моменту вчинення нею злочину²⁸. Отже, 2 жовтня 2018 року закінчився строк, коли винних можна було б притягнути до кримінальної відповідальності. Але зрозуміло, що це вже не реально.

Таким чином, на наше переконання, розслідування навіть такої резонансної справи було не ефективним. Коли ж мова йде про порушення прав журналістів, які не настільки відомі та популярні, ситуація нерідко є ще гіршою, про що зазначалось вище.

Крім описаного, варто також звернути увагу й на наступні обставини, які мають вплив на прийняття слідчим рішень про закриття кримінальних проваджень.

6.1 Невизнання за потерпілим статусу журналіста. Проблеми та способи їх вирішення.

6.1.1 Трапляються ситуації, коли слідчий закриває провадження у справі у зв'язку з тим, що не вважає потерпілого журналістом. В такому випадку робиться висновок про відсутність у діях правопорушника ознак складу злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України.

Показовою в цьому сенсі є справа, де правоохоронець прийняв вказане рішення через те, що постраждалий працював позаштатним кореспондентом однієї із газет.

Скасовуючи постанову слідчого, суд вдався до лінгвістичного аналізу визначень поняття «журналіст» в законодавстві України, і дійшов висновку про незаконність закриття провадження у справі. Шосткінський міськрайонний суд у своїй ухвалі, зокрема, зазначив:

«Аналізуючи наведені мотиви оскаржуваної постанови слідчого, слід звернутися до відповідного визначення терміну журналіста, приведенного у статті 1 згаданого Закону²⁹, згідно з яким журналіст - це творчий

27 Див. судові рішення <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55072327#>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62452960>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68234349>

28 Див. статті 12 та 49 КК України

29 Тут мова йде про статтю 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»

працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України.

В свою чергу, **згідно з чинним класифікатором професій ДК003-2010 до однієї групи, об'єднаної кодом 2451.2 («письменники, редактори та журналісти»)** належать такі професійні назви роботи як **ведучий програми, випусковий, випусковий відповідальний, журналіст, інокореспондент, коментатор, кореспондент, кореспондент власний, кореспондент спеціальний, оглядач, редактор та інші.**

Лінгвістичне тлумачення приведеної норми Закону та класифікатору професій ДК003-2010 дозволяє віднести до журналістів і кореспондентів, оскільки як у Законі так і у класифікаторі професій застосовано множину («професійних назв посад» і «журналісти») для позначення посад (робіт) журналіста.

Як вбачається з наявного у матеріалах кримінального провадження наказу №01-03/53 від 16.05.2016р. ОСОБА_1 призначений на посаду позаштатного кореспондента комунального підприємства «Редакція газети «Сумщина» на громадських засадах та на безоплатній основі.

Разом з тим, аналіз даного наказу дозволяє дійти висновку, що фактично словом **«позаштатний»** позначено **не посаду ОСОБА_1, а засади на підставі яких він працює** у згаданій газеті. Тобто його прийнято за посадою, яка не передбачена штатним розписом комунального підприємства «Редакція газети «Сумщина». Більш того, можливість роботи журналіста поза штатом прямо передбачена і наведеним вище законодавчим визначенням терміну «журналіст».

Однак, слідчий вказаного не врахував та внаслідок невірної тлумачення наведених законодавчих норм прийшов до безпідставного висновку про необхідність закриття провадження саме з тих підстав, що ОСОБА_1 не є журналістом. Наявність інших підстав для прийняття такого процесуального рішення під час проведення досудового розслідування по даному кримінальному провадженню слідчим не розглядалось³⁰.

Наведене рішення суду доцільно взяти до відома всім слідчим, прокурорам та суддям, які розглядають зазначену категорію кримінальних справ. В ньому викладено низку важливих підходів, які допомагають визначити належність тієї чи іншої особи до числа журналістів. При цьому, зазначена правова позиція добре аргументована із посиланням на норми матеріального права. А тому може бути корисною при розв'язанні подібних складних питань.

6.1.2.3 іншого боку, вважаємо за необхідне звернути увагу й на те, що у певних ситуаціях не просто визначити точний статус потерпілого.

30 Див. ухвалу слідчого судді Шосткінського міськрайонного суду Сумської області від 05.10.2017 у справі № 589/3860/17, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69686507>

Складнощі виникають у випадках, коли людина одночасно виступає в різних іпостасях (наприклад, має роботу, не пов'язану із медіа та/або займається правозахисною, громадською діяльністю, працюючи при цьому ще й журналістом, зокрема, на позаштатних засадах). За таких умов, на наш погляд, цілком виправданим буде застосування комплексного підходу до оцінки правового статусу зазначеної особи. Він повинен враховувати не лише формальну наявність у потерпілого посвідчення журналіста, але й **функціональну роль особи у спірній ситуації** (тобто чи діяла вона як журналіст). Лише в такий спосіб можна визначити, чи дійсно мав місце умисел на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Викладене можна продемонструвати на наступному прикладі.

Так, ухвалою слідчого судді Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 29 січня 2018 року, залишеною в силі судом апеляційної інстанції, відмовлено в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, відкритого за заявою про вчинення злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України. Суть правопорушення полягала в тому, що заявнику на запит не було надано інформацію, яка стосувалась умов прийняття на роботу певних лікарів, графіку здійснення ними прийому пацієнтів, номерів службових кабінетів, де вони працюють та нормативів прийому пацієнтів.

Оцінюючи статус особи, яка звернулася із заявою про вчинення злочину, суди цілком виправдано звернули увагу на те, що заявник, будучи юрисконсультантом ДНЗ «Шосткиський центр професійно-технічної освіти» і позаштатним кореспондентом КП «Редакція газети «Сумщина», здійснює діяльність і як громадський активіст, і як представник працівників лікарні, і як помічник-консультант депутата Шосткинської міської ради тощо. Матеріали кримінального провадження свідчили також і про те, що потерпілий як особисто, так і представляючи інтереси інших осіб, та адміністрація КЗ «Шосткинська центральна районна лікарня» є учасниками декількох конфліктних ситуацій. Зокрема, він, як пацієнт, проходив лікування у зазначеній лікарні і отримав медичну допомогу неналежної якості, внаслідок чого до деяких лікарів було рекомендовано застосування дисциплінарні стягнення.

Зважаючи на те, що запити на інформацію до лікарні надсилалися після проходження зазначеного лікування, а заявник просив надати одні й ті самі відомості то на підставі Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», то на підставі Закону України «Про звернення громадян», суд зробив, на наш погляд, правильний висновок, що заявник хотів отримати запитувану інформацію не стільки для того, що б висвітлити її у ЗМІ, скільки для вирішення власних питань. Тому формальне долучення до запиту копії посвідчення журналіста не може вважатись безумовним доказом наявності умислу на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста³¹.

31 Див. ухвалу слідчого судді Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 29.01.2018 р. та ухвалу Апеляційного суду Сумської області у справі №589/3860/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71975719#>, <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72584077>

6.2 Проблеми встановлення факту перешкодження законній професійній діяльності журналіста.

Інша проблема, на яку також варто звернути увагу, стосується встановлення наявності чи відсутності факту «перешкодження» законній професійній діяльності журналістів.

Кримінальні правопорушення, передбачені частинами 1 та 2 статті 171 КК України вважаються закінченими з моменту вчинення відповідних дій, передбачених вказаними правовими нормами (формальний склад)³². Тобто, злочин вважається закінченим **з моменту створення перешкод** у здійсненні законної професійної діяльності журналіста, незалежно від отриманого результату (зокрема, від того, чи виконано і в якій мірі редакційне завдання).

Одразу ж необхідно зауважити, що жоден нормативно-правовий акт України не містить обов'язку видавати редакційні завдання журналістам та іншим працівникам ЗМІ та не встановлює вимог до форми таких доручень. Тому відсутність зазначених документів чи відповідних усних вказівок не може бути підставою для визнання діяльності журналіста незаконною.

Водночас, на практиці час від часу спостерігаються ситуації, коли слідчі вирішують питання про наявність чи відсутність складу злочину в залежності від того, чи видавалось журналісту редакційне завдання, що є абсолютно не виправданим і не має під собою законних підстав.

Трапляються також випадки, коли слідчі закривають кримінальні провадження, мотивуючи це тим, що редакційне завдання не виконано журналістом з причин, не пов'язаних із нападом на нього. В таких ситуаціях оцінюється не наявність чи відсутність самого факту перешкодження законній професійній діяльності журналіста (що робить злочин завершеним), а наслідки протиправних дій, що не має вирішального значення для правової кваліфікації.

Яскравим прикладом описаної ситуації є справа № 554/14518/15-к. Вона стосується подій, які відбулись 16.09.2014 року біля будівлі Апеляційного суду Полтавської області, де журналістка та оператор повинні були провести відеозйомку подій, які відбувались навколо. В цей час Апеляційним судом Полтавської області розглядалась апеляція обвинуваченого у вбивстві мера Кременчука Олександра Мельника, який є гендиректором ПП «Медіа-центр «Візит»³³. Несподівано журналістку за ліву руку схопив чоловік та почав тягти до пікетувальників, які зробили живий коридор. В подальшому він штовхнув її у середину коридору і під викрики «Ганьба» примусив підійти до сцени для з'ясування причини такого поведіння з нею. Внаслідок цього журналістка не в повній мірі виконала редакційне завдання.

Слідчий та слідчий суддя суду першої інстанції дійшли висновку, що дії особи, які виразились у тому, що він взяв журналістку за руку та вивів в середину вказаного коридору не можна вважати такими, що перешкод-

32 «Протидія перешкодженню законній професійній діяльності журналістів в Україні: метод. рек. / [С.С. Чернявський, Л.В. Опришко, А.В. Титко та ін.- Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017.- стор. 43.

33 Див інформацію за посиланням: <https://poltava.to/news/29991/>

жають діяльності журналіста, оскільки, на їх думку, мета та ціль його дій, як обов'язкові складові суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, полягали в іншому, на що вказують його слова: «А тепер вийди і розкажи це людям».

Більше того, слідчий суддя Октябрського районного суду м. Полтави дійшла доволі неочікуваного висновку про те, що виконанню редакційного завдання перешкодила не описана поведінка особи, а індивідуальні психологічні особливості самої журналістки. В ухвалі, це мотивовано наступним чином:

«Як вбачається з пояснень ОСОБА_1, які надані нею при проведенні психологічної експертизи (арк..крим.пров.238-246) щодо причин з яких вона не змогла виконати редакційне завдання, остання зазначає, що «..після дій ОСОБА_3 повернулась на те місце, з якого він її виштовхнув, а саме на сходи Апеляційного суду щоб продовжити роботу. Однак ні я ні ОСОБА_4 не змогли працювати, оскільки були в шоці від того, що відбулось, а також дивлячись на емоційний стан людей на мітингу, побоювались там знаходитись. Таким чином, ми не змогли виконати своє редакційне завдання до кінця і змушені були поїхати звідти. ОСОБА_1 указує, що своїми діями ОСОБА_3 не просто принизив її людську гідність, піддав її життя і здоров'я ризику, він перешкоджав здійснення її професійній діяльності як журналіста, адже в її плани як журналіста не входило рятувати своє життя, здоров'я та обладнання».

Тобто, причиною невиконання редакційного завдання стали індивідуально психологічні особливості ОСОБА_1, а саме - її емоційна чутливість та вразливість від відношення учасників мітингу до неї.

З урахуванням цього слідство вірно вказало, з чим погоджується суд, що наявність об'єктивних та суб'єктивних труднощів та перешкод у добуванні інформації, **прояви морально психологічного тиску на журналіста це не є перешкоджання професійній, законній діяльності журналіста** в розумінні диспозиції ст. 171 КК України, а відповідно до ст. 12 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальних захист журналістів» - є умовами в яких постійно доводиться працювати журналістам³⁴».

Скасовуючи зазначену ухвалу, Апеляційний суд Полтавської області звернув увагу на те, що слідчий, а потім і слідчий суддя дали детальну оцінку емоційній стороні відношення кожного з учасників інциденту до події, що мали місце 16.09.14 року, а також обставинам, що передували цьому дню і які пов'язані зокрема, з резонансними подіями в м. Кременчуці. Це, власне, вплинуло на об'єктивність, повноту та неупередженість досудового розслідування. Водночас, суд апеляційної інстанції наголосив, що під час досудового слідства необхідно ретельно дослідити конкретні обставини, що мали місце під час подій 16.09.14 року зокрема, «щодо вимушеного повернення до приміщення Апеляційного суду Полтавської області відеорепортера та журналіста ПП «Медіа-центру «Візит»,

34 Див.: ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 03.11.2017 у справі № 554/14518/15-к, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70141340>

причин виходу їх через запасний вихід приміщення апеляційного суду та, зокрема допиту працівників суду, які сприяли в цьому, а також необхідності допиту безпосередніх учасників подій, які перебували поруч з журналістом ОСОБА_14 та водія, що привіз ОСОБА_2 та ОСОБА_12 до приміщення апеляційного суду³⁵».

Описана справа наочно демонструє, що слідчий, а пізніше і слідчий суддя під час провадження у зазначеній справі приділяли значну увагу з'ясуванню обставин, які не мають вирішального значення, а саме, питанню про те, чи виконано редакційне завдання та чи вплинули на його виконання особливості психо-емоційного стану потерпілої. В той же час, поза їх увагою залишились факти, які підлягають встановленню у такій категорії справ. Зокрема, не було з'ясовано, чи створено перешкоди у здійсненні професійної діяльності журналістів, які саме, ким та якими діями. Власне це і призвело до скасування постанови про закриття кримінального провадження і направлення справи для продовження досудового слідства. Подібних помилок варто уникати.

Не потрібно також і переоцінювати роль редакційних завдань у діяльності журналістів, оскільки, як зазначалось вище, вони не є обов'язковими відповідно до законодавства України. Основним орієнтиром при оцінці законності дій журналістів мають бути приписи законів, які регламентують діяльність працівників медіа. Якщо норми цих правових актів журналістами не порушено – вони діяли законно.

6.3 Обґрунтованість постанов про закриття кримінального провадження

Закон висуває низку вимог до постанови слідчого про закриття кримінального провадження. Невиконання однієї чи декількох з них може мати наслідком визнання такого рішення необґрунтованим та його скасування. Зокрема, відповідно до приписів частини 5 статті 110 КПК України мотивувальна частина постанови повинна містити зміст обставин, які є підставами для її прийняття, а також відповідні мотиви, їх обґрунтування з посиланням на норми закону.

Проте, на практиці нерідко саме ці приписи закону порушуються слідчими. Більшість проаналізованих нами справ, де ставилось питання про скасування постанов про закриття кримінальних проваджень, були успішними для скаргників – зазначені рішення слідчих скасовувались із підстав неповноти досудового слідства. Це лише додатково підкреслює низьку якість роботи відповідних органів.

Наприклад, у справі № 144/870/17 слідчий суддя Теплицького районного суду Вінницької області, скасовуючи постанову про закриття кримінального провадження, зазначив:

«постанова старшого слідчого про закриття кримінального провадження є передчасною, оскільки слідчим не були з'ясовані обставини, про які йшла мова в заяві ОСОБА_1 про кримінальне правопорушення, а саме про ознаки

35 Див.: ухвала Апеляційного суду Полтавської області від 27.11.2017 у справі 554/14518/15-к, режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70652112>

умисного перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, в т.ч. і з застосуванням фізичного насильства, не з'ясовано чи здійснював потерпілий журналістську діяльність, чи було при цьому здійснено вплив на журналіста, чи було застосовано фізичне насильство з метою перешкодити виконанню професійних обов'язків. Старшим слідчим не було встановлено та не допитано осіб, які перебували на місці події, при тому, що за твердженням потерпілого, він надав слідчому фото та відеоматеріали із зображеннями цих осіб. При цьому поза увагою старшого слідчого Поліщука С.Г. залишилось з'ясування обставин нападу на ОСОБА_1 з метою заволодіння його майном³⁶».

Однак, з іншого боку, варто звернути увагу і на те, що низку подібних скарг суди залишили без задоволення.

Скарга потерпілого журналіста на постанову про закриття кримінального провадження може стати нерезультативною, зокрема, у випадках, коли він лише посилається на неповноту досудового розслідування, але при цьому не зазначає, які додаткові обставини необхідно встановити та які слідчі дії для цього потрібно провести. Або, скажімо, просто не погоджується із оцінкою зібраних слідчим доказів.

В такому випадку суд може визнати скаргу необґрунтованою і відмовити в її задоволенні. Наприклад, у справі № 589/3860/17, наведеній вище (див. п. 6.1.2 цього дослідження) апеляційний суд, окрім іншого, зазначив: «посилання скаржника на неповноту досудового розслідування не має відповідного підґрунтя, оскільки ним не вказано на необхідність встановлення додаткових обставин кримінального провадження, та які слідчі дії для цього необхідно провести, а апеляційна скарга фактично зводиться до вказівки про неправильну, на його думку, оцінку зібраних доказів. Такої необхідності не вбачає і колегія суддів³⁷».

Отже, доцільно звернути увагу на необхідність належного мотивування та обґрунтування постанов про закриття кримінальних проваджень. Необхідно також посилити прокурорський контроль за дотриманням цих вимог слідчими.

7. Неповідомлення потерпілого про закриття кримінального провадження

Іншою серйозною проблемою, яка порушує права потерпілого журналіста та гальмує процес оскарження постанов про закриття кримінальних проваджень, а зрештою, впливає і на строки розслідування справи та можливість притягнення винної особи до відповідальності, є порушення строків інформування потерпілого та його адвоката про закриття кримінального провадження або приховування цього факту.

В результаті, потерпілий вимушений просити суд про поновлення строків для оскарження подібних рішень слідчого чи прокурора. Але найголовніше – втрачається час. І як наслідок – зникає доказова база, свідки забувають деталі події або переїжджають в іншу місцевість, тощо.

36 Див.: ухвала слідчого судді Теплицького районного суду Вінницької області від 07.07.2017 у справі № 144/870/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67672809#>

37 Див.: ухвала Апеляційного суду Сумської області від 05.03.2018 у справі № 589/3860/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72584077>

Встановлення дійсних обставин справи ускладнюється, перспектива притягнення правопорушника до відповідальності стає ілюзорною.

Наприклад, у справі № 635/2239/18 слідчий суддя Харківського районного суду Харківської області зокрема, зазначив:

«Матеріали кримінального провадження не містять даних про направлення або вручення потерпілій ОСОБА_1 повідомлення про закриття кримінального провадження та копії постанови про закриття кримінального провадження, а тому суд погоджується з доводами заявника про отримання нею копії зазначеної постанови лише 27 березня 2018 року, що також підтверджується відміткою на поштовому конверті, та приходиться до висновку, що скарга подана заявником протягом строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК України³⁸».

В іншій справі, пов'язаній із пошкодженням шляхом підпалу належного журналісту автомобіля марки «Джилі», слідчий суддя Кузнецовського міського суду Рівненської області констатував порушення прав потерпілого. Він встановив, що відомості про кримінальне правопорушення внесені до ЄРДР 08.06.2016 року. 29.11.2017 року слідчим прийнято постанову про закриття кримінального провадження з мотивів відсутності складу злочину. Проте потерпілий ознайомлений з матеріалами кримінального провадження та з постановою про його закриття лише 24 вересня 2018 року (майже через рік), що підтверджується протоколом про надання доступу до матеріалів досудового розслідування від 24 вересня 2018 року. Копію постанови про закриття даного кримінального провадження від 29 листопада 2017 року всупереч вимогам ч.6 ст.284 КПК України слідчим потерпілому не надіслано. Зважаючи на це, а також врахувавши, що досудове слідство було проведено неповно та поверхово, слідчий суддя скасував постанову про закриття кримінального провадження і направив матеріали для продовження досудового слідства³⁹.

Оцінюючи подальшу перспективу такого розслідування, вкотре слід звернути увагу на те, що на момент написання цієї роботи строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за частиною 1 статті 347-1 КК України (умисне знищення або пошкодження майна журналіста, на якій наполягав потерпілий) добігає кінця, а отже подальше розслідування зазначеного випадку є неефективним. Гіпотетично залишається ще можливість захисту інтересів потерпілого за частиною 2 статті 347-1 КК України, адже його автомобіль було пошкоджено внаслідок підпалу. Проте, непоодинокі намагання слідчого закрити цю справу, на жаль, не дають підстав для оптимізму.

Наведені приклади показують, що невчасне направлення потерпілому постанови про закриття кримінального провадження ставить під загрозу можливість ефективного розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів. Зважаючи на короткі строки давності притягнення винуватих до кримінальної відповідальності у такій категорії справ, доцільно було б посилити прокурорський контроль за законністю прийняття подібних рішень слідчими.

38 Див. ухвалу слідчого судді Харківського районного суду Харківської області у справі № 635/2239/18: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73460764#>

39 Див. ухвалу слідчого судді Кузнецовського міського суду Рівненської області від 03.10.2018 у справі № 565/1907/18: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76955080#>

V. ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ. ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ ПО СУТІ «ЖУРНАЛІСТСЬКИХ» СПРАВ В СУДАХ

1. Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Проблеми визначення «законності» дій журналістів.

Під час розгляду справ за статтею 171 КК України нерідко постає питання про те, чи законною була журналістська діяльність, якій протидівав підсудний. Від відповіді на нього залежить і результат розгляду справи, а саме: визнання ви невизнання обвинуваченого винуватим у вчиненні вказаного злочину.

Аналіз судової практики показав, що суди виправдовують обвинувачених у разі встановлення протиправності дій самих журналістів. Зокрема, ухвалою Апеляційного суду Львівської області скасовано обвинувальний вирок суду першої інстанції та закрито кримінальне провадження щодо підсудних, які затуляли руками об'єктів відеокамери, застосовували фізичну силу та хапали за руку кореспондента «Савік Шустер Студіо», вирвали у неї з рук службове посвідчення, яке пізніше викинули у смітник, внаслідок чого журналісти припинили проведення журналістського експерименту, а відоматеріал про його проведення не потрапив до ефіру. Зазначеним особам було пред'явлено обвинувачення у скоєнні злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України.

Проте, у цій справі суд став на захист права на приватність обвинувачених. Він встановив, що конфлікт між журналістами та підсудними виник через те, що останні заперечували проти знімання їх на відео та вимагали видалити фрагмент відеозапису з їхнім зображенням. Водночас вони не створювали перешкод у зборі та поширенні іншої інформації.

Апеляційний суд у своєму рішенні ґрунтовно проаналізував статтю 171 КК України, зазначивши:

«Згідно диспозиції ч. 1 ст. 171 КК України та ст. 24 Закону України «Про інформацію», під перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів слід розуміти протиправне створення будь-яких перепон, обмежень, заборон щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації окремим журналістом (журналістами) чи засобом масової інформації.

Такі дії можуть вчинятися з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, недопущення висвітлення окремих тем, критики суб'єктів владних повноважень, показу окремих осіб та розповсюдження про них відомостей, які становлять суспільний інтерес.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч.1 ст. 171 КК України, дістає вияв у перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів.

Законною професійна діяльність журналістів має вважатись у разі, якщо вона здійснюється з дотриманням нормативно визначеного порядку її здійснення, тобто в межах наданих журналістам прав і покладених на них обов'язків.

Об'єктом правової охорони є виключно законна діяльність журналістів, яка спрямована на реалізацію ними своїх повноважень в інформаційній сфері і здійснюється засобами та в порядку, передбаченому законом.

Перешкоджання незаконній професійній діяльності журналіста не утворює складу злочину, передбаченого ст. 171 КК України. Такою слід вважати, зокрема, діяльність, пов'язану із протиправним втручанням у приватне життя особи, захист якого гарантовано статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 32 Конституції України та є одним із основних принципів інформаційних відносин, передбачених ч.1 ст. 2 Закону України «Про інформацію»⁴⁰.

Варто зазначити, що у цій справі суд дійсно намагався знайти баланс між двома конкуруючими правами людини: правом на свободу слова та правом на приватність. Він визнав, що у цьому випадку пріоритет необхідно надати саме захисту права на приватне життя обвинувачених. Судом враховано, що підсудні не є публічними особами і не відіграють істотної ролі у суспільному житті, а їх зображення не стосується інформації, яка має суспільний інтерес, що вони не забороняли проводити відеозйомку, як таку, а лише вимагали не знімати їх особисто, конфлікт не був пов'язаний із подіями значної суспільної ваги (оператор проводив зйомку журналістського експерименту).

З огляду на це колегія суддів дійшла висновку, що в діях обвинувачених відсутній склад кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України. Водночас, щодо дій підсудних, які затуляли руками об'єктиві відеокамери, застосувавши фізичну силу, схопили за руку кореспондента, спричинивши останній фізичного болю, вирвали службове посвідчення з рук журналістки, викинувши його згодом у смітник, суд зробив висновок про те, що вони можуть утворювати інший склад кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось. Відповідно, це унеможливило притягнути винних до відповідальності.

На наш погляд, наведене судове рішення є виваженим. Цей кейс доцільно вивчати як працівникам ЗМІ, так і прокурорам, слідчим та суддям. Журналістів він може навчити краще визначати межу, яку не варто переходити під час виконання своїх професійних обов'язків. Слідчі та прокурори на цьому прикладі можуть зрозуміти, як визначати суспільний інтерес та межі втручання у сферу приватності особи. Крім того, ця справа піднімає і питання належної правової кваліфікації дій обвинувачених. Адже колегія суддів чітко акцентувала увагу на тому, що відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 171 КК України, не означає, що інші злочини щодо журналістів вчинені не були. Вочевидь неприйнятною є поведінка, коли у журналістів виривають по-

40 Див. ухвалу Апеляційного суду Львівської області від 25.03.2015 у справі № 461/11113/13-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43431744#>

свідчення, викидаючи його у смітник, застосовують до них фізичну силу у публічних місцях. Така поведінка свідчить про наявність ознак такого злочину, як хуліганство⁴¹ (стаття 296 КК України). Проте, зазначена правова кваліфікація слідчими не розглядалась. Водночас, створення безпечних умов для роботи журналістів та подолання атмосфери безкарності не залежить від того, за якою статтею Кримінального кодексу України висунуто обвинувачення щодо осіб, які вчинили напад на журналістів (за 171 чи за 296 статтею КК України). Важливо, що б покарання було невідворотним і нападники були покарані.

Інша справа, яка завершилась виправданням обвинуваченого за частиною 1 статті 171 КК України, стосувалась проведення відеозйомки на чужій земельній ділянці. Суд встановив, що оператор без дозволу власника ходив по приватній території і на пропозицію обвинуваченого покинути земельну ділянку не реагував. Оцінивши зібрані докази в сукупності, в тому числі і той факт, що саме обвинувачений викликав працівників правоохоронних органів для зупинення, на його думку, неправомірних дій оператора, суд виправдав підсудного⁴².

Варто зазначити, що результати судового розгляду обох наведених кримінальних проваджень є доволі передбачуваними. Адже у цих справах явно бракувало доказів суспільного інтересу, зокрема, до осіб, яких знімали журналісти на відеокамеру. Не вистачило і доказів, які б свідчили про те, що проблеми, які намагались висвітлити журналісти в своїх репортажах, мають такий рівень суспільної значимості, що переважають над необхідністю захистити право на приватність, приватну власність чи інші конкуруючі інтереси. Не було доведено і того, що журналісти не мали можливості зібрати суспільно-важливу інформацію в інший спосіб, не порушуючи прав інших осіб.

Викладене також звертає увагу на наступні важливі питання щодо:

- 1) необхідності проведення ретельної підготовки до виконання редакційного завдання, яка, за потреби, повинна включати правову допомогу юриста. Це має особливе значення тоді, коли є ризик порушення законних прав та інтересів інших осіб, перетинання певних «червоних ліній». В цьому контексті важливо до початку роботи над сюжетом визначити суспільний інтерес до тієї чи іншої теми та межі втручання в права інших осіб;
- 2) максимальної фіксації доказів, які підтверджують законність дій журналістів та операторів під час виконання ними професійних обов'язків, важливості працювати в групі, страхуючи один одного (в одній із наведених справ конфлікт відбувся у той час, коли оператор залишився наодинці із обвинуваченим і його колеги не змогли підтвердити чи спростувати версію обвинуваченого та свідків захисту). Необхідно також своєчасно надавати докази органам досудового слідства і суду. Адже брак такої інформації чи сумніви щодо неї можуть зіграти на користь обвинуваченого.

41 На момент, коли відбувались описані у справі події статті 345-1 у КК України ще не було

42 Див. вирок Ірпінського міського суду Київської області від 13.06.2014 р. та ухвалу Апеляційного суду Київської області у справі № 367/120/14-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39314043#> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42284820>

Суспільний інтерес та його значення для оцінки законності дій журналістів.

Повертаючись до питання **суспільного інтересу**, варто зауважити, що під час досудового слідства та/або судового розгляду кримінальних справ за статтю 171 КК України, йому приділяється **недостатньо уваги**.

Поняття «суспільний інтерес» прийшло в законодавство України після ратифікації Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Спочатку його можна було знайти лише в рішеннях Європейського суду. Пізніше цей термін було включено до Закону України «Про інформацію». Чинна редакція цього Закону має статтю 29, яка регулює питання поширення суспільно-важливої інформації та дає її визначення.

Зокрема, **суспільно необхідною визнається** така інформація, яка є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Суспільний інтерес має суттєве значення для визначення меж допустимої критики тієї чи іншої особи, а також меж втручання у приватне та сімейне життя особи. Він, зокрема, впливає і на правила проведення фото- та відеозйомки та використання інших методів збору інформації. Тому, слідчі, прокурори та судді, які працюють із журналістськими справами, повинні мати відповідні знання щодо впливу суспільного інтересу та враховувати його при прийнятті відповідних рішень.

Незнання зазначених питань нерідко призводить до помилок і створення суперечливої правозастосовної практики, коли за схожих обставин приймаються протилежні рішення: в одних випадках суди визнають особу винуватою у вчиненні злочину, а в інших - виправдовують.

Така неоднозначна судова практика стосується, зокрема, випадків проведення фото та/чи відеозйомки. Один із виправдальних вироків суду, пов'язаних із забороною проводити відеофіксацію, ми вже наводили. Але, за дуже схожих обставин суди можуть приймати й обвинувальні вирoki.

Наприклад, вирок м. Богунського районного суду м. Житомира від 21.09.2016 року у справі № 295/1778/16-к підсудну визнано винуватою у вчиненні злочинів, передбачених статтями 171 частина 1, 347-1 частина 1 КК України та призначено покарання у вигляді штрафу за те, що вона у однієї із журналісток виривала із рук фотоапарат, хапала її за волосся, штовхала, а також заважала іншим журналістам проводити відеозйомку, закриваючи об'єктиви долонею, намагалась вирвати з рук відеокамеру, виривала мікрофон, ображала їх, наносила удари. У цій справі, як і у вищенаведеній, також довелось шукати баланс між правом на свободу

слова, з одного боку, та правом на захист приватного життя і права власності, з іншого (адже проводилась відеозйомка території приватного оздоровчо-розважального комплексу). Як і у попередній справі суд застосував статті 307 ЦК України та 34 Конституції України, 25 Закону України «Про інформацію» тощо. Проте, в результаті рішення було прийнято на користь свободи слова, тобто потерпілих журналістів (на відміну від вищеописаних справ). Чому саме так? Вирішальною у цьому випадку, на нашу думку, була одна обставина – пожежа, яка відбувалась у зазначеному приватному оздоровчому комплексі, яка, безумовно мала значний суспільний інтерес і яку висвітлювали місцеві журналісти. Цю подію суд якраз і врахував у своєму рішенні, зазначивши:

«Судом не приймаються до уваги показання обвинуваченої щодо заборони входу на територію розважального комплексу «Волна» з метою фото- або відео- зйомок, так як хоча заклад і є приватним, проте він призначений для відпочинку усіх осіб, які скористалися його послугами. Попереджень щодо заборони проведення любих зйомок немає, що підтвердила і обвинувачена, а тому журналісти не були позбавлені можливості провести зйомки з місця пригоди (пожежі)⁴³».

Зазначена справа, в якій суд хоч і побічно, але все ж таки зважив на наявність суспільного інтересу, може слугувати позитивним прикладом захисту професійних прав журналістів на використання техніки у їх професійній діяльності. Вона стала успішною для працівників ЗМІ ще й через те, що на місце події виїхало кілька знімальних груп різних медіа, які фіксували не лише факт пожежі, але й неправомірні дії власниці закладу, яка, знаючи що відеозйомку ведуть журналісти, створювала їм перешкоди у зборі інформації. Ці відеозаписи були передані слідчому, приєднані до матеріалів справи і виконали свою важливу доказову функцію.

Попри це, нерідко можна зустріти судові рішення, які не враховують наявність суспільного інтересу до фото- чи відеозйомки певної події, особи тощо. На жаль, на нашу думку, це призводить до ухвалення безпідставних рішень про виправдання правопорушників.

Наприклад, вироком Чигиринського районного суду Черкаської області у справі № 708/338/17 виправдано підсудного за частиною 1 статті 171 КК України з огляду, зокрема, на те, що він заперечував проти того, що б потерпіла журналістка знімала його на відео. В своєму рішенні суд, із посиланням на приписи статті 307 ЦК України, зазначив:

«... захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомки, який передбачений даною статтею, є суттєвою гарантією реалізації багатьох особистих немайнових прав. Під поняттям «фото-, кіно-, теле- та відеозйомка» слід розуміти процес фіксації фактів на відповідний фото-, кіно-, теле-, чи відеоносій. Оскільки процес відповідної зйомки може суттєво порушувати певні особисті немайнові права фізичної особи, то законодавець визначає, що фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле-, чи відеоплівку лише

43 Див. вирок Богунського районного суду м. Житомира від 21.09.2016 року у справі № 295/1778/16-к: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61482835#>

за її згодою. В окремих випадках згода особи на зйомку презюмується, тобто фізична особа вважається такою, що погодилась на зйомку, аж поки вона не висловить своє заперечення щодо цього. До таких випадків презумпції згоди на знімання фізичної особи на фото-, кіно-, теле-, чи відеоплівку відносяться зйомки, які проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру. **У випадку, коли фізична особа заперечила щодо її фіксації на відповідну плівку, то зйомка повинна бути припинена, а моменти з її участю вилучені.**

Обвинувачений в судовому засіданні стверджував, що під час вказаних подій він заперечував виключно проти відеозйомки його особисто та вимагав у потерпілої лише про видалення фрагменту відеозапису з його зображенням.

Також потерпіла та свідки ОСОБА_7, ОСОБА_11, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_8 і ОСОБА_9 вказували на те, що результатом конфлікту стало те, що під час проведення відеозйомки біля будівлі суду ОСОБА_2 висловлював прохання, щоб його не знімали на відео, тобто заперечував проти відеозйомки його особисто».

Зважаючи на це, суд дійшов висновку, що обвинувачений, який не є публічною особою, забираючи у журналістки планшет та намагаючись видалити зафіксовану інформацію, діяв з метою захисту свого права на приватність, і не мав умислу на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Більше того, суд зазначив, що в такий спосіб він перешкоджав незаконній професійній діяльності журналістки, яка втрутилась у його право на приватність. З такими аргументами погодився і Апеляційний суд Черкаської області, прийнявши відповідну ухвалу 26.03.2019 року⁴⁴.

Отже, як бачимо суди при прийнятті рішень у цій справі враховували лише ступінь публічності особи підсудного. Питання про те, чи був суспільний інтерес до проведення відеозйомки взагалі не розглядалось. Між тим, численні свідки разом із потерпілою стверджували, що відеофіксацію біля приміщення суду (тобто в публічному місці) було розпочато у зв'язку з порушенням громадського порядку. Між прихильниками громадської організації «Народна рада» (позов якої до редакції газети «Чигиринські вісті» розглядався судом у цей день) та особами, які служили в АТО і підтримували зазначене видання, виникла сварка. Ця подія привернула увагу присутніх у суді і навіть стала причиною виклику працівників поліції. Потерпіла наполягала на тому, що знімала саму «потасовку», а обвинувачений якраз перебував у глибині кадра. Бійка біля суду між особами, які підтримують протилежні сторони у справі – це подія, яка, на наше переконання, має суспільний інтерес. Вона показує рівень агресії у зазначеному протистоянні і свідчить про можливе порушення прав людини, що, відповідно до приписів частини 2 статті

⁴⁴ Див. вирок Чигиринського районного суду Черкаської області від 14.07.2017 та ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 26.03.2019 у справі № 708/338/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67735822#> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80945049>

29 Закону України «Про інформацію» вказує на наявність суспільного інтересу, який дозволяє використовувати конфіденційну інформацію без згоди особи.

Проте суд не звернув увагу на зазначену обставину і не дав жодної правової оцінки суспільному інтересу до обставин, які фіксувались на відео. За таких умов висновки про незаконність дій журналістки, на нашу думку, є необґрунтованими. Щодо аргументів, викладених у судових рішеннях у зазначеній справі є й інші зауваження, які стосуються, зокрема, значення редакційного завдання для оцінки законності дій журналістів.

Редакційне завдання і його вплив на встановлення правомірності дій журналістів

На жаль, ми змушені констатувати, що сталою є практика, відповідно до якої законність дій журналістів при виконанні ними професійних обов'язків, нерідко оцінюється через призму наявності чи відсутності у них редакційного завдання та/або через зміст поставлених перед журналістом завдань.

Такий підхід, на наш погляд, не має під собою жодних законних підстав і є явно не виправданим, оскільки штучно обмежує права журналістів, визначені законодавством України. Судова практика показує, що редакційні завдання ставляться вище приписів нормативно-правових актів, обмежуючи тим самим права журналістів без будь-яких законних підстав.

Перш ніж продемонструвати цю тезу на прикладах, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що **жоден нормативно-правовий акт України не містить вимог щодо обов'язковості надання журналістам редакційних завдань**, а також, **не вимагає** від журналістів діяти виключно у визначених такими завданнями межах.

Відповідно, судові рішення, які обґрунтовують незаконність дій журналістів відсутністю редакційних завдань чи виходом за межі задач, поставлених перед журналістом у редакційних завданнях, порушують вимоги статей 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і 34 Конституції України, оскільки будь-які обмеження права на свободу слова (в тому числі і прав журналістів) повинні бути засновані виключно на вимогах законів (а, як зазначалось вище, обов'язковість видачі редакційних завдань не передбачена жодним українським законом).

Шкідливість зазначеної правозастосовної практики полягає ще й у тому, що відбувається штучне обмеження права на свободу слова, внаслідок якої журналісти фактично не можуть виконувати свою роль у суспільстві – бути справжніми сторожовими демократії і повідомляти громадськість про усі питання, які становлять суспільний інтерес. Адже, суспільно-значимі події, як правило, відбуваються не за розкладом і не відповідно до завдань редакторів. Крім того, вимога діяти лише у межах редакційних завдань стає на заваді творчого пошуку самого журналіста, обмежує його право самостійно збирати та повідомляти суспільно-важ-

ливу інформацію, що явно не відповідає статтям 34 Конституції та 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які гарантують право на свободу слова **кожному**.

Таким чином, хочемо наголосити, що наявність чи відсутність редакційних завдань не може бути фактором, який впливає на оцінку законності дій журналістів під час виконання ними професійних обов'язків.

Але, проаналізована нами судова практика, на жаль, має численні приклади кардинально протилежного підходу.

Так, у наведеній вище справі про перешкоджання законній професійній діяльності редакторки газети «Чигиринські вісті» суди першої та апеляційної інстанцій дійшли висновку, що проводячи відеозйомку біля приміщення суду вона вийшла за межі, визначені редакційним завданням. Цей аргумент став одним із тих, які вплинули на висновок суду про незаконність дій журналістки. Чигиринський районний суд Черкаської області його аргументував наступним чином:

«З журналу редакційних завдань газети «Чигиринські вісті» слідує, що 20.12.2016 року редактор ОСОБА_1 отримала редакційне завдання щодо збору та узагальнення інформації для висвітлення судового процесу за позовом ГО «Чигиринська народна рада» до редакції газети «Чигиринські вісті» (а.п.88-90, т.1).

Отже, ОСОБА_1 мала редакційне завдання для висвітлення судового процесу за позовом ГО «Чигиринська народна рада» до редакції газети «Чигиринські вісті», хоча з показів свідка ОСОБА_12 впливає, що вони з ОСОБА_1 прийшли на попереднє судове засідання як представники відповідача.

Виходячи з цього, **завдання на відеозйомку того, що відбувалося поза судовим процесом**, у тому числі й на відеозйомку ОСОБА_2, як фізичну особу, чи інших осіб, що зібралися біля будівлі суду, **у неї не було**⁴⁵».

Таку позицію підтримав і суд апеляційної інстанції.

Інший приклад також яскраво демонструє описану проблему. Вироком Марганецького міського суду Дніпропетровської області підсудного визнано невинуватим у пред'явленому йому обвинуваченні за частиною 1 статті 171 КК України та виправдано за відсутністю в його діях складу вказаного кримінального правопорушення в тому числі і через те, що суд дійшов висновку про незаконність дій журналістів, **редакційне завдання яких, на думку суду, не давало їм права проводити відеозйомку в певному місці**. Суд, наступним чином аргументував цю частину рішення:

«Із редакційного завдання виданого ІА «Стоп корупції ТВ» знімальній групі у склад якої входили журналістка ОСОБА_2 та оператор ОСОБА_4 вбачається, що їм пропонувалося відзняти матеріал для перевірки фактів можливих корупційних дій та незаконного вивезення сміття, порушень ліцензійних умов ТОВ «Тандем транс сервіс», що були допущені та вчиняються Марганецькою міською радою під керівництвом голови ОСОБА_9,

45 Див. вирок Чигиринського районного суду Черкаської області від 14.07.2017 у справі № 708/338/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67735822#>

однак завдань на відео зйомку приватних магазинів (майстерень), у тому числі, яка належить ОСОБА_1, у них не було⁴⁶».

З такими аргументами погодився і суд апеляційної інстанції⁴⁷. Він не звернув уваги ні на односторонній характер висновків суду першої інстанції, ні на аргументи про те, що наведене тлумачення ролі та змісту редакційного завдання суттєво обмежує права журналістів всупереч закону. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області у цій справі пізніше була скасована Верховним Судом, а справа направлена на новий апеляційний розгляд⁴⁸. Проте, таке рішення було пов'язано лише із порушенням процесуальних норм і навряд чи зможе виправити недоліки наведеної правової позиції.

Отже, як ми бачимо, застосоване судом тлумачення змісту редакційного завдання звужує обсяг прав журналістів щодо місця та засобів збору інформації. Воно не підкріплене посиланням на відповідні приписи нормативно-правових актів. Між тим, як зазначалось вище, такий підхід не має під собою законних підстав, а тому є формою обмеження права на свободу слова, не передбаченою законом.

Зважаючи на це, на наше переконання, таку правозастосовну практику необхідно припиняти. Роль редакційного завдання не потрібно переоцінювати, адже воно спрямоване на вирішення організаційних питань всередині журналістського колективу, а тому не може слугувати інструментом обмеження прав журналістів, визначених законами. Більше того, творчий характер праці журналістів дозволяє їм самостійно збирати інформацію про події, які відбуваються у суспільному житті і пропонувати її для оприлюднення, не чекаючи відповідних завдань від редактора. Це тим більш є очевидним для журналістів, які працюють на фрілансі (або на позаштатних засадах) одразу із декількома виданнями. Відповідно, наявність чи відсутність редакційного завдання не впливає на обсяг їх прав, визначених законом.

Таким чином, на нашу думку, існує потреба у зміні згаданих правових позицій щодо ролі редакційного завдання і застосуванні підходів, які відповідають європейським стандартам в галузі свободи слова, а саме: враховують роль журналістів в демократичному суспільстві, не обмежують законодавчо визначені права працівників ЗМІ та гарантії їх професійної діяльності, встановлені українським та міжнародним законодавством.

Наявність ліцензії на мовлення, як чинник який впливає на оцінку законності дій журналістів

Аналіз практики розгляду справ за статтею 171 КК України показав, що інколи судам доводиться вирішувати питання щодо законності діяльності журналістів, роботодавця яких **не має ліцензії на мовлення**. Такі ситуації трапляються, коли журналісти працюють у продакшн-студіях, які

46 Див. вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 12.06.2017 р. у справі № 180/1669/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67094019#>

47 Див. ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12.06.2017 р. у справі № 180/1669/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69594256#>

48 Див. постанову Верховного Суду від 20.03.2019 р. у справі № 180/1669/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80681387>

здійснюють діяльність із підготовки матеріалів для телерадіокомпаній. Діяльність таких підприємств не потребує отримання ліцензій на мовлення, на відміну від ТРК.

Проте, відсутність ліцензії у наведеному випадку зовсім не означає, що журналісти не здійснювали законну професійну діяльність. Важливо, що б вони працювали для ЗМІ. Саме такий висновок зробив Оболонський районний суд у справі № 756/1140/14-к, зазначивши у вирокі наступне:

«У відповідності до ст. 22 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. в редакції ЗУ від 03.07.2012 р. № 5029-VI, під засобом масової інформації слід розуміти періодичні друковані видання, зокрема аудіо-візуальні засоби, а саме: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис тощо.

Такий висновок суду досліджена відповідь Національної Ради України з питань телебачення та радіомовлення №16/195 від 06.02.2014 р. про відсутність ліцензії на мовлення у ІП «1+1 Продакшн», не спростовує, оскільки остання є власником ТРК «Студія «1+1», що відповідну ліцензію має (а/с 164), а також з причини того, що наявність або відсутність відповідної ліцензії не перешкоджає особі здійснювати відповідні обов'язки журналіста чи оператора за трудовим договором, у тому числі в межах регулювання таких трудових відносин КзПП України⁴⁹».

Ми повністю поділяємо зазначену правову позицію суду. Адже в описаній ситуації найважливішим є те, що журналісти збирали відомості для поширення їх у засобах масової інформації – на телебаченні. Той факт, що на момент конфлікту вони працювали на підприємстві, яке не має ліцензії на мовлення, принципового значення не має.

2. Доказування умислу на перешкодження законній професійній діяльності журналіста та інших прав, які захищаються КК України

Під час розслідування та судового розгляду справи неодмінно постає питання про те, чи мав намір правопорушник перешкодити законній професійній діяльності журналіста та ЗМІ (стаття 171 КК України) або порушити інші норми КК України, які захищають право на свободу висловлювання. Іншими словами, слідчий повинен зібрати докази, які підтвердять чи спростують спрямованість умислу особи. Зокрема, необхідно встановити чи усвідомлював імовірний правопорушник, що створює перешкоди у зборі, зберіганні, обробці та/чи поширенні суспільно-важливої інформації через ЗМІ, Інтернет тощо саме журналісту.

Проведене дослідження показало, що зазначене питання є одним із найскладніших і найпроблематичніших. На практиці не існує єдиного підходу щодо його вирішення.

В цьому контексті важливо наголосити, що наявність на одязі працівників медіа написів, наліпок чи інших повідомлень про їх належність до ЗМІ значно полегшує процес доказування, особливо коли вони виконані великими літерами яскравого кольору.

49 Див. вирок Оболонського районного суду м. Києва від 20.10.2014 у справі № 756/1140/14-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643#>

Так, у одній із справ, де обвинувачений заперечував факт створення ним перешкод у діяльності журналістів, суд визнав його винуватим у вчиненні злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України, дослідивши, серед іншого, відеозапис події. Свої висновки він обґрунтував таким чином:

«даним відеозаписом підтверджується присутність на місці події громадянина ОСОБА_1, наявність на журналісті ОСОБА_4 синтетичного жилету чорного кольору, з розбірливим написом «ЖДЕДАЇ», логотипом каналу «2+2», на мікрофоні, що тримає ОСОБА_4 на шумозахисному чохла видно запис «2+2», виконаного фарбою жовтого кольору, висловлювання ОСОБА_1 на адресу журналістів ненормативною лексикою, видно, як ОСОБА_1 хватає рукою мікрофон, відводить ОСОБА_4 в сторону, видно, як обвинуваченого відводить в сторону працівник ДАІ; крім того видно, як до оператора ОСОБА_5 підходить ОСОБА_1, висловлюючись при цьому ненормативною брутальною лайкою, оператор через це відходить, потім видно, як ОСОБА_1 штовхає тулубом ОСОБА_4⁵⁰».

Як бачимо, суд звернув увагу на наявність на одязі журналістів зовнішніх ознак ідентифікації, які давали можливість кожному охочому однозначно визначити їх професійну приналежність. З огляду на це він відкинув доводи обвинуваченого, який стверджував, що не знав, що має справу з журналістами і не розумів, що створює перешкоди в їх роботі.

Доказами наявності статусу журналіста можуть бути і відповідні бейджі, посвідчення чи інші документи. Важливо, що б вони перебували на видноті або пред'являлись за необхідності (та за можливості це зробити). Проте, відсутність наведених атрибутів ще не означає, що правопорушник не мав умислу на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Адже про це можуть свідчити й інші докази: попереднє знайомство, публічність особи, покази свідків тощо.

На наш погляд, найбільш виваженими є підходи, коли слідчий та суд враховують обставини правопорушення в комплексі, зважаючи при цьому на наявність або відсутність зовнішньої ідентифікації працівника ЗМІ, його поведінку під час конфлікту (наприклад, чи представився журналіст, чи повідомляв він вголос про свою приналежність до ЗМІ, чи пропонував оглянути документ тощо), поведінку інших учасників події та інші обставини справи, які вказують на дійсні наміри особи під час вчинення тих чи інших дій. Навіть час доби та обстановка навкруги можуть відіграти певну роль у вирішенні цього питання.

Так, Новокаховський міський суд Херсонської області частково виправдав підсудного, який умисно наніс предметом, схожим на гумову дубинку, численні удари по тулубу, голові і руках фотокореспондента УНІАН, визнавши його невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України. Приймаючи зазначене рішення суд врахував, що події з участю підсудного та потерпілого відбулись у вечірній час під час захоплення адміністративної будівлі ВАТ «АФ «Таврія»,

50 Див. вирок Оболонського районного суду м. Києва від 20.10.2014 року у справі № 756/1140/14-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41103643#>

коли поблизу обвинуваченого вибухнуло дві газові шашки. Суд дійшов висновку, що за таких обставин, коли мало місце велике скупчення людей, відчувався сильний запах газу, навколо місця подій був дим, галас та шум сирени, підсудний міг і не почути вигуків потерпілого про те, що він є журналістом (інших зовнішніх ознак, які б ідентифікували потерпілого, як журналіста, не було). Відповідно, суд не знайшов доказів, які б підтверджували, що за тієї обстановки підсудний усвідомлював, що своїми діями перешкоджає законній професійній діяльності журналіста і передбачав суспільно небезпечні наслідки таких дій та бажав їх настання⁵¹. Водночас, нападника було засуджено за частиною 2 статті 125 КК України, яка передбачає відповідальність за завдання умисного легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я.

Отже, із наведеного можна зробити висновок, що, готуючись до виконання завдань у складних конфліктних ситуаціях журналістам, за можливості, якщо це не створює загрози їх життю та здоров'ю, варто себе ідентифікувати, зокрема, надягаючи яскраві жилети із написом «ПРЕСА» тощо.

За певних обставин для ідентифікації достатньо лише представитись та мати докази цього.

Наприклад, у випадку, коли журналістка перед інцидентом представилась і назвала ЗМІ, в якому працює (хоч і на позаштатних засадах), суд встановив наявність у обвинуваченої умислу на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, ухваливши обвинувальний вирок⁵².

Водночас, суд не встановив умислу на вчинення злочину, передбаченого статтею 171 КК України та **виправдав обвинуваченого** у випадку, коли журналіст зайшов у приміщення, де відбувалась сесія сільської ради, із запізненням, через 30-40 хвилин після її початку і, **не назвавши себе та ЗМІ**, яке він представляв, почав розкладати штатив і проводити відеозйомку⁵³. Суд дійшов висновку, що дії потерпілого, який стрімко «вірвався» в кабінет під час проведення сесії, мали провокативний характер, оскільки, як зазначив суд, він не міг не усвідомлювати, що своїми діями може визвати обурення депутатів.

Не зовсім поділяючи законність наведеної аргументації, все ж таки вважаємо за необхідне звернути увагу на необхідність дотримання правил журналістської етики та норм законодавства України журналістами під час виконання їх професійних обов'язків. Адже у разі, коли журналіст не дотримується етичних норм, сам порушує громадський порядок чи нормальну роботу органів влади та місцевого самоврядування, довести умисел на перешкоджання його законній професійній діяльності дуже складно, а інколи – просто неможливо. В такому випадку нерідко виника-

51 Див. вирок Новокаховського міського суду Херсонської області від 03.08.2010 р. у справі № 1-178/10: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11651671#>

52 Див. вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 13.03.2018 року у справі № 331/7031/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72697151>

53 Див. вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 23.04.2018 та ухвалу Апеляційного суду Одеської області у справі від 11.12.2018 № 509/380/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73617657#> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78943152>

ють сумніви щодо того, що саме мав намір зробити його опонент: припинити певні порушення з боку журналіста, чи перешкодити йому здійснювати професійну діяльність. А будь-які сумніви, як відомо, тлумачаться на користь обвинуваченого.

Пред'явлення посвідчення чи інше «маркування» особи, як журналіста

Аналіз практики розслідування злочинів, передбачених статтею 171 КК України – перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, продемонстрував, що питанню зовнішнього позначення особи, як журналіста, надається занадто велике значення під час проведення досудового слідства. Деякі слідчі вважають, що докази умислу на вчинення зазначеного кримінального правопорушення відсутні у випадку, коли журналіст не пред'явив відповідне посвідчення. Вони навіть не вдаються до спроб перевірити спрямованість умислу за допомогою інших засобів доказування.

В цьому плані показовою є цитована вище справа журналістів ПП «Медіа-Центр «Візит». Перша постанова про закриття кримінального провадження була пов'язана із тим, що слідчий встановив відсутність умислу на перешкоджання законній професійній діяльності журналіста з огляду на те, що потерпіла не пред'явила свого журналістського посвідчення. Наведений аргумент наочно демонструє, що, на перший погляд, суто теоретична наукова дискусія щодо необхідності демонстрації журналістом свого посвідчення під час вчинення щодо нього злочину, перейшла в практичну площину.

Однак, на наше переконання, такий підхід є незаконним і недоречним. Він не враховує інші можливості доказування спрямованості умислу правопорушника. Адже КПК України надає слідчому значно більше інструментів для збору необхідних доказів.

Повертаючись до зазначеної справи, варто акцентувати увагу на тому, що наведені слідчим доводи суд визнав непереконаливими. В ухвалі слідчим суддею, зокрема, зазначено:

«Посилаючись на те, що ОСОБА_2 не пред'явила належним чином посвідчення журналіста, а тому у ОСОБА_3 не було підстав вважати, що потерпіла є журналістом, слідчий не вказав, яким належним чином це посвідчення повинно бути пред'явлено та яким законодавством це передбачено.

Крім того, ОСОБА_2І посилається на те, що ОСОБА_3В було відомо, що вона є журналістом, так є акредитованим журналістом, постійно перебуває на апаратних нарадах, на яких присутній і ОСОБА_3 Проте, слідчим ця обставина залишилася не перевіреною та не надана належна оцінка, а взято до уваги лише показання ОСОБА_3 без їх перевірки іншими доказами, як то відібрання показів від інших осіб⁵⁴».

Отже, з судового рішення видно, що обвинувачений і потерпіла були знайомі ще до інциденту, що вона раніше зустрічалась із ним під час вико-

54 Див.: ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 21.12.2015 у справі № 554/14518/15-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54912524#>

нання своїх професійних обов'язків. Відповідно, обвинувачений не міг не знати, що створює перепони у зборі відомостей саме журналісту, а отже його умисел був спрямований на вчинення дій, передбачених частиною 1 статті 171 КК України. За таких умов доведеність умислу на перешкодження законній професійній діяльності журналіста не може залежати від того, чи було пред'явлено відповідне посвідчення працівника ЗМІ. Адже спрямованість умислу у цій справі доречно підтверджувати іншим доказами. Зокрема, доказами, які свідчать про давнє знайомство потерпілою та обвинуваченого та їх участь у спільних нарадах.

Однобічна оцінка дій правопорушника та неврахування зовнішньої ідентифікації особи, як журналіста

Трапляються й випадки суто протилежні описаному вище. Інколи слідчі не вбачають умислу на перешкодження законній професійній діяльності журналістів навіть тоді, коли останні мають відповідні бейджи та відеокамеру з відомостями про телерадіокомпанію, якій вона належить.

Наприклад, слідчий СВ Бердянського ВП ГУНП виніс постанову про закриття кримінального провадження, внесеного до ЄРДР за частиною 1 статті 171 КК України, зокрема, через те, що, на його думку, в діях нападника не було умислу на перешкодження журналістській діяльності. «В постанові слідчий зазначає, що під час досудового розслідування після допиту свідка ОСОБА_5, пояснень ОСОБА_4 та огляду відеозапису встановлено, що у діях ОСОБА_4 **відсутній умисел на перешкодження журналістської діяльності, так як він припиняє свої дії відразу після того, як ОСОБА_6 повідомив йому, що він є журналістом**. Слідчий також вказує в своїй постанові, що оглядом відеозапису встановлено, що дії та висловлювання ОСОБА_4 не містять в собі будь-якого способу впливу на журналістів, а є проявом невдоволення здійснення відеозапису взагалі», - говориться в ухвалі Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 09.09.2016 року у справі № 310/5994/16-к.

Оскаржуючи таку постанову адвокат журналіста акцентував увагу на тому, що досудове слідство проведено неповно та однобічно, оскільки не допитані усі свідки по справі, які були присутні при конфлікті операторів ТРК «ЮГ» з нападником, не оглянуто в належний процесуальний спосіб бейджи та камера операторів, на яких знаходились логотипи телекомпанії ТРК «ЮГ» та вказували на те, що потерпілі є журналістами. Зверталась увага і на те, що слідчим не вжито належних заходів стосовно витребування та огляду відеозапису, який було зроблено журналістами під час конфлікту, з якого вбачається що нападнику було відомо що зйомку ведуть безпосередньо журналісти ТРК «ЮГ».

Скасовуючи зазначену постанову, слідчий суддя в ухвалі погодився із наведеними аргументами. Він наголосив на тому, що слідчим не повній мірі виконані вимоги закону, що допитані свідки лише підтверджували версію особи, що скоїла напад на журналістів, в той час як інші свідки за клопотанням заявника встановлені та допитані не були, відеозапис від ТРК «Бердянськ» не витребувано та не оглянуто. Версія заявника та потерпілих про те, що нападник заздалегідь знав що висловлювався нецен-

зурною лайкою на адресу журналістів ТРК «ЮГ» та заважав проводити їм зйомку ніяким чином не перевірена⁵⁵.

Отже, у цій справі, незважаючи на наявність зовнішніх ознак, які ідентифікували журналістів, слідчий не дав зазначеним фактам належної оцінки, що призвело до незаконного закриття кримінального провадження.

Наведені справи показали, що слідчі мають доволі різні підходи до оцінки доказового значення зовнішнього маркування працівників ЗМІ як журналістів. Деякі з них вважають відсутність такого маркування явною ознакою відсутності умислу на вчинення злочину (що є явно безпідставним), інші – просто ігнорують наявність маркування, не надаючи таким фактам жодної оцінки.

Проте обидва зазначені підходи, на наш погляд, є неприйнятними. Наявність на одязі та/чи техніці журналіста маркування, яке вказує на його належність до працівників ЗМІ, – це інформація, яку не можна ігнорувати. Адже, одягаючи жилет із написом «Преса» чи використовуючи техніку із логотипом ЗМІ, журналісти інформують про свою професійну належність оточуючих. А за таких умов особа, яка створює їм перешкоди в роботі, як правило, розуміє, що заважає роботі журналістів. Водночас, відсутність зовнішньої ідентифікації також не можна розглядати, як безумовний доказ відсутності умислу на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, оскільки про належність особи про співробітників ЗМІ правопорушник може знати й з інших джерел (із усних повідомлень, попереднього знайомства, тощо).

Інші питання, пов'язані із доказуванням спрямованості умислу обвинуваченого

Крім проблем, пов'язаних із ідентифікацією потерпілих журналістів, як працівників ЗМІ, існують й інші складнощі при доказуванні спрямованості умислу підсудного.

Наприклад, Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області під час розгляду кримінальної справи 320/8278/16-к **виправдав обвинуваченого** у вчиненні злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України, з огляду на те, що стороною обвинувачення не доведено умисел на вчинення перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. У цій справі встановлено, що обвинуваченого призначено виконуючим обов'язки ТРК «Мелітополь», в той час, коли попереднього керівника з цієї посади звільнено не було. Тому дії підсудного, який з'явився до кабінету керівника і зайняв його місце, фактично були спрямовані на реалізацію його повноважень щодо управління зазначеним підприємством, а не на перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Суд дійшов висновку про відсутність причинно-наслідкового зв'язку між діями обвинуваченого і тим фактом, що в цей день в ефір не вийшла низка програм, оскільки приміщення ТРК було знеструмлене, до чого підсудний не був причетним. Запорізький апеляційний суд, переглядаючи цю справу, також погодився із тим, що обвинувачений перебував в кабінеті

⁵⁵ Див. ухвалу Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 09.09.2016 року у справі № 310/5994/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61342635#>

директора КП «ТРК «Мелітополь» виключно у зв'язку із трудовими відносинами, а не з метою перешкодження законній професійній діяльності журналістів⁵⁶.

З такими судовими рішеннями важко не погодитись. Адже суд правильно встановив, що в цій конкретній ситуації мав місце трудовий спір, а певні проблеми із мовленням не були зумовлені навмисними діями, спрямованими на перешкодження діяльності ТРК.

3. Підтвердження статусу журналіста, в тому числі журналіста - працівника Інтернет-ЗМІ

Нерідко на практиці виникають проблеми із доказуванням наявності статусу журналіста у особи, яка працює не в традиційних, а в Інтернет-ЗМІ. Так, в 2012 році слідчий відмовив у порушенні кримінальної справи за частиною 1 статті 171 КК України у випадку побиття фотокореспондента Інтернет-видання «Точка.нет» Віталія Лазебника. Таке рішення було аргументовано тим, що зазначена особа «відповідно до норм чинного законодавства України не відноситься до категорії професійного журналіста», оскільки вказане Інтернет-видання не зареєстроване, як ЗМІ.

Але, з того часу в законодавстві України відбулись певні зміни. Зокрема, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 345-1, яка має примітку. В ній, зокрема, зазначається, що «статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спільнотою журналістів».

Отже, починаючи з травня 2015 року журналісти он-лайн видань можуть підтвердити свій журналістський статус, якщо вони є членами професійної та/або творчої спілки журналістів і мають відповідне посвідчення.

Це певною мірою покращило можливості захисту професійної діяльності працівників он-лайн медіа, хоча остаточно і не вирішило цю проблему, адже можливість захисту журналіста ставиться у залежність від його членства в інших організаціях. Відповідно, небажання вступити до спілки чи профспілки журналістів фактично позбавляє працівників он-лайн-ЗМІ захисту, який надає КК України журналістам традиційних ЗМІ, що фактично дискримінує їх порівняно з іншими колегами.

Проте, незважаючи на наведені недоліки, введення в дію вказаної правової норми значною мірою дало можливість покращити ситуацію із захистом прав журналістів он-лайн видань. Це дослідження продемонструвало, що вже ухвалюються обвинувальні вироки, в яких потерпілими визнаються журналісти он-лайн видань, в тому числі їх оператори та фотокореспонденти.

⁵⁶ Див. вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області та ухвалу Запорізького апеляційного суду у справі № 320/8278/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70512232#> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80114944>

Прикладом такої справи є вже цитований вирок Богунського районного суду Житомирської області від 21.09.2016 року у справі 295/1778/16-к, де суд, зокрема, зазначив:

«Потерпілі відповідно до досліджених доказів (довідок, копій наказів та договорів, посвідчень) є журналістами: ОСОБА_2 є журналістом, ОСОБА_6 **оператором інтернет видання** «www.zhitomir.info» (а.с. 88, 100, 131, 132), ОСОБА_10 журналістом, ОСОБА_3 **оператором** ТОВ «Медіа-Прспект» (а.с. 91, 133-135), ОСОБА_13 **фотокореспондентом інформаційно-аналітичного порталу «ЖИТОМИР.today»** ТОВ «Медіа-Прспект» (а.с.97, 130). Вказані особи відповідно до ст. 25 Закону України «Про інформацію» наділені відповідними правами, зокрема «під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів».

Факт виконання професійних обов'язків вказаними особами 29.10.2015 під час здійснення відеозаписів пожежі із застосуванням необхідних технічних засобів (фото та відео зйомки) на території оздоровчого комплексу «Волна», розташованого в м. Житомирі по вулиці Щорса, 130а, підтверджується не тільки показаннями потерпілих ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, але й відповідними листами видань, де працюють потерпілі (а.с. 117, 128, 129). Про те, що 29 жовтня 2015 року була пожежа в спортивному залі та фітнесу, підтверджено актом та звітом про пожежу⁵⁷».

Варто також зазначити, що якщо особа працює в он-лайн медіа, але одночасно має посвідчення працівника редакції газети та/або посвідчення члена Національної спілки журналістів України, - проблем із визнанням її журналістом, не виникає⁵⁸.

4. Практика застосування статей 345-1 (погроза або насильство щодо журналіста), 347-1 (умисне знищення або пошкодження майна журналіста), 348-1 (посягання на життя журналіста), 349-1 (захоплення журналіста, як заручника) та інших суміжних статей КК України

В травні 2015 року Розділ XV Кримінального кодексу України доповнено новими статтями, які вводять кримінальну відповідальність за злочини щодо журналістів. Це статті 345-1 (погроза або насильство щодо журналіста), 347-1 (умисне знищення або пошкодження майна журналіста), 348-1 (посягання на життя журналіста), 349-1 (захоплення журналіста, як заручника).

В ході нашого дослідження у Єдиному державному реєстрі судових рішень не знайдено відомостей щодо застосування статей 348-1 та 349-1 КК України. За статтю 347-1 КК України – існує лише 1 вирок, при чому, обвинувальний. Це раніше вже цитована справа щодо пожежі в оздоров-

57 Див. вирок Богунського районного суду Житомирської області від 21.09.2016 у справі 295/1778/16-к: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61482835#>

58 Див. вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 19.02.2018 у справі № 442/4140/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72513040#>

вчому комплексі «Волна»⁵⁹. Суд визнав власницю закладу, умисними діями якої пошкоджено майно журналіста, що здійснював законну професійну діяльність, винуватою у вчиненні правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 347-1 КК України. І хоча підсудна не визнавала своєї вини, вирок нею не оскаржувався і набув законної сили.

Що стосується практичного застосування статті 345-1 КК України, нами було виявлено чотири справи. Дві з них закінчились угодами про примирення, при чому один з цих вироків скасовано апеляційною інстанцією. В інших двох справах суди першої інстанції ухвалили обвинувальні вирoki. Проте, один із цих вироків частково скасовано судом апеляційної інстанції, рішення якої наразі засекречено⁶⁰. Інша справа розглядалась за спрощеною процедурою, оскільки підсудна визнала свою вину, не оспарювала обставини справи, встановлені досудовим слідством⁶¹.

Варто зауважити, що проблем, в тому числі, пов'язаних із доказуванням складу кримінального правопорушення, у наведених справах не виявлено.

59 Див. вирок Богунського районного суду м. Житомира від 21.09.2016 у справі № 295/1778/16-к : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61482835#>

60 Див. вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 31.10.2017 та ухвалу Апеляційного суду Вінницької області від 13.02.2018 у справі №127/27857/16-к відповідно: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69896838#> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72246218>

61 Див. вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 15.08.2018 у справі № 755/19002/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76753390#>

VI. СТРОКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВ

В Декларації Комітету Міністрів Ради Європи «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа учасників», зокрема, акцентується увага на необхідності викорінення безкарності з метою забезпечення свободи слова та верховенства права і підкреслюється, що усі напади на журналістів та інших медіа-учасників мають ретельно та швидко розслідуватися, а винні повинні бути притягнуті до відповідальності. Ефективне розслідування таких нападів вимагає, що б будь-який зв'язок із журналістською діяльністю брався до уваги прозоро та належним чином⁶².

На необхідності ефективного розслідування злочинів щодо журналістів наголошується і в Рекомендації CM/Rec(2016)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників ЗМІ». В цьому міжнародному документі, зокрема, зазначається:

«18. Розслідування вбивств, нападів та жорстокого поведіння повинні відповідати вимогам ефективності, адекватності, обґрунтованості, неупередженості, незалежності, невідкладності й громадського контролю.

19. Розслідування повинні бути ефективними у тому розумінні, що вони призведуть до встановлення фактів, винних осіб та покарання відповідальних. Органи влади повинні вжити всіх можливих заходів для збору всіх доказів стосовно інциденту⁶³».

Таким чином, міжнародні документи, які Україна зобов'язалась виконувати, говорять про те, що будь-які напади на журналістів повинні швидко та ретельно розслідуватись, а винні особи – притягатись до відповідальності. Саме в такий спосіб можна забезпечити свободу слова.

Проте, проблема дотримання розумних строків досудового розслідування злочинів щодо журналістів та судового розгляду справ є однією з найгостріших. І, на жаль, тенденції, які ми мали можливість спостерігати, є невтішними.

Ми вже звертали увагу на те, що нерідко мають місце випадки невнесення до ЄРДР відомостей по заявах про злочини за статтею 171 КК України та іншими «журналістськими» статтями. І хоча практика оскарження такої бездіяльності слідчих та прокурорів є, зазвичай,

62 Див. п. 8 Декларації Комітету Міністрів Ради Європи «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа учасників» (прийнятій Комітетом міністрів 30 квітня 2014 року на 1198-му засіданні постійних представників міністрів // Збірник документів Ради Європи «Безпека журналістів», березень 2017 року, сторінка 27: <https://rm.coe.int/16806b5970>

63 Див. п. п. 18-19 Рекомендації CM/Rec(2016)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників ЗМІ» (ухваленій Комітетом міністрів 13 квітня 2016 року на 1253-му засіданні постійних представників міністрів) // Збірник документів Ради Європи «Безпека журналістів», березень 2017 року, сторінка 39: <https://rm.coe.int/16806b5970>

позитивною, проте сам процес оскарження забирає певний час, що негативно впливає на збереження доказової бази та на загальну тривалість слідства.

Додатковим негативним фактором, який затягує процес розслідування справ, є безпідставне закриття відповідних кримінальних проваджень. Скасування зазначених постанов прокурорами чи судами звісно поновлює права потерпілих на певному етапі. Проте, всі ці тривалі процедури в остаточному підсумку дозволяють уникнути відповідальності за правопорушення, зокрема, через сплив строку притягнення до кримінальної відповідальності.

До прикладу, у кримінальному провадженні № 12014170040002488, відкритому по факту перешкодження законній професійній діяльності журналістки приватного підприємства «Медіа-Центр» та вчинення щодо неї насильницьких дій, коротко хід досудового слідства можна описати наступним чином:

16.09.2014 року - мала місце подія, що має ознаки злочину; 25.09.2014 - подано заяву про злочин до поліції; 25.09.2014 - інформація за заявою внесена до ЄРДР, попередня кваліфікація: статті 171 та 126 КК України; 04.11.2015 – слідчим винесено постанову про закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю складу кримінального правопорушення, передбаченого статтями 171 та 126 КК України; лише 08.12.2015 - про постанову про закриття справи дізналась журналістка; 11.12.2015 - подано скаргу на постанову про закриття кримінального провадження до суду; 21.12.2015 – судом прийнято ухвалу про скасування постанови про закриття кримінального провадження; 05.07.2017 – слідчим винесено нову постанову про закриття кримінального провадження; 03.11.2017 – судом першої інстанції прийнято ухвалу про відмову в задоволенні скарги на постанову слідчого про закриття кримінального провадження; 27.11.2017 – Апеляційний суд Полтавської області своєю ухвалою скасував ухвалу слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави та постанову слідчого про закриття кримінального провадження і направив справу для продовження досудового слідства; 24.08.2018 – слідчий вкотре виніс постанову про закриття кримінального провадження; 12.10.2018 - суд закрив провадження за скаргою на зазначену постанову, оскільки вона була скасована прокурором.

Основною причиною скасування постанов про закриття кримінального провадження було те, що слідчий не встановив та не дослідив в повному обсязі всі обставини справи, які мають суттєве значення для правильного прийняття рішення, не допитав усіх свідків, в тому числі, безпосередніх учасників подій, які перебували поруч із журналісткою під час інциденту.

Отже, досудове слідство у цій справі тривало майже п'ять років. Зазначена справа не є складною, вона стосується лише одного епізоду, який відбувався в публічному місці при великому скупченні людей, особа, яка перешкождала журналістці працювати була відома з самого по-

чатку. Проте, як бачимо, за цей тривалий час слідчий навіть не спромігся в повному обсязі встановити обставини справи і дати їм належну правову оцінку. Його постанови про закриття кримінального провадження кілька разів скасовувались судами та прокурором. Отже, таке розслідування не відповідає вимогам до ефективності.

І подібні випадки, на жаль, є непоодинокими. Показовою також є і так звана справа зятя экс-заступника міністра внутрішніх справ України С. Чеботаря, який вчинив напад на знімальну групу програми «Наші гроші» телеканалу «ZIK».⁶⁴

Зазначена подія відбулась 28.04.2015 року. А 07.12.2015 р. – слідчий вже виніс постанову про закриття кримінального провадження, бо не побачив ознак складу кримінальних правопорушень, передбачених частиною 1 статті 171, частиною 2 статті 186 КК України. 18.12.2015 р. – прокурор скасував зазначене рішення слідчого і досудове розслідування було продовжено. 13.02.2017 р. обвинувальний акт направлено до суду. Проте, під час судового розгляду справи виявилось, що в матеріалах провадження наявна копія постанови старшого слідчого СВ Ірпінського ВП ГУ НП в Київській області старшого лейтенанта поліції Захарченка С.В. від 01 червня 2016 року про закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю складу злочину, але інформація про це рішення до ЄРДР не внесена. 07.02.2018 р. - ухвалою Києво-Святошинського районного суду Київської області судове провадження у цій справі закрили, оскільки існувала не скасована постанова слідчого про закриття кримінального провадження. 21.03.2018 року ухвалою Апеляційного суду Київської області зазначене судове рішення також скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд до суду першої інстанції⁶⁵. Станом на травень 2019 року вирок у цій справі не ухвалено.

Та навіть за відсутності зазначених проблем процес досудового слідства нерідко є дуже тривалим. Якщо до 2015 року провадження у подібних справах тривало півроку – рік (включаючи судовий розгляд), то останнім часом зазначені строки збільшуються. Вони можуть сягати і двох, і трьох років. І це попри те, що більшість справ зазначеної категорії не є складними.

Багато в чому цьому сприяє й судова практика. Нерідко процес розгляду справ в судах триває роками, а це, в свою чергу, також створює підстави для звільнення винуватих від відповідальності.

Наприклад, у справі щодо перешкоджання проведенню відеозйомки редакторці видання «Чигиринські вісті» сама подія відбулась 20 грудня 2016 року. Вирок суду першої інстанції ухвалено 14 липня 2017 року. А от суд апеляційної інстанції прийняв своє рішення лише 26 березня 2019 року⁶⁶. Тобто він переглянув вирок аж через рік та вісім місяців, що є надто тривалим строком.

64 Див. сюжет за посиланням: https://www.youtube.com/watch?v=Cwd55ghKl_c

65 Див. ухвалу Апеляційного суду Київської області від 21.03.2018 року у справі № 369/1586/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72945731#>

66 Див. ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 26.03.2019 р. у справі № 708/338/17: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80945049>

В іншій справі, що стосувалась журналістів ТОВ «Інформаційне агентство «Стоп Корупції ТВ», яким забороняли проводити відеозйомку, нанесли удар по відеокамері та пошкодили її, сама подія відбулась 24.05.2016 року. Більше ніж через рік, 12.07.2017 року ухвалено вирок, 11.10.2017 року – справу переглянув суд апеляційної інстанції, і лише 20.03.2019 Верховний Суд прийняв своє рішення, яким ухвалу апеляційного суду скасував, а справу направив на новий судовий розгляд⁶⁷. Станом на початок травня 2019 року апеляційним судом рішення у цій справі ще не прийнято. Водночас, залишається зовсім мало часу до спливу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Важливо зауважити, що строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (найпоширеніше правопорушення) є незначними.

Стаття 12 Кримінального кодексу України відносить злочини, передбачені всіма частинами статті 171 КК України, до злочинів невеликої тяжкості, оскільки за їх вчинення передбачено покарання більш м'яке, ніж позбавлення волі на строк до двох років, а можливий розмір штрафу є меншим, ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

З огляду на це, частина 1 статті 49 КК України встановлює трирічний строк давності притягнення правопорушника до відповідальності, який обчислюється від дня вчинення злочину і до дня набрання вироком законної сили.

У разі, якщо досудове слідство та судовий розгляд тривають понад зазначений строк – можливість притягнення винуватого до відповідальності втрачається. Покарати його просто неможливо. Відповідно, створюється атмосфера безкарності.

На жаль, результати моніторингу, який систематично здійснюють громадські організації та НСЖУ, і проведений у ході цього дослідження аналіз кримінальних проваджень, дають підстави для невтішних висновків: нерідко досудове розслідування та судовий розгляд, який завершується ухваленням остаточного судового рішення, перевищують зазначений трирічний строк. Відтак, на наш погляд, існує системна проблема неефективності розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів, та недотримання розумних строків розгляду зазначеної категорії справ.

З іншого боку, необхідно також наголосити, що у деяких членів суддівського корпусу все ж таки існує розуміння проблеми безкарності та необхідності її подолання. Це вселяє певну надію, хоча і дуже-дуже обережну. Так, призначаючи покарання одному з підсудних Заводський районний суд міста Запоріжжя у своєму вирокі у справі № 332/890/18, визначаючи міру покарання, зазначив таке:

«Враховуючи особу обвинуваченого, його ставлення до встановлених обставин справи, позицію прокурора та представника потерпілого,

67 Див. постанову Верховного Суду від 20.03.2019 р. у справі № 180/1669/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80681387>

негативну наявну практику в країні щодо порушень прав журналістів та системну безкарність за це, суд дійшов висновку про доцільність призначення покарання ОСОБА_4 в межах санкції інкримінованої статті обвинувачення у вигляді арешту⁶⁸».

На наш погляд, подібну практику, зокрема, в частині описаних підходів до застосування покарання за вчинення злочину, передбаченого статтею 171 КК України, потрібно поширювати, оскільки інші методи закріплення у суспільній свідомості заборони порушувати права журналістів, які виконують важливу роль у суспільстві, на жаль, виявились неієвими.

При цьому слід мати на увазі, що у справах, де обвинувачений визнає свою вину, не оспорує обставини, викладені у обвинувальному акті, розгляд справи, як правило, відбувається за спрощеною процедурою без дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується⁶⁹. В таких випадках розумні строки розгляду справ не порушуються.

Відсутні проблеми із строками і у кримінальних провадженнях, які завершуються укладенням угод про примирення (така практика є також поширеною). В цих ситуаціях суд, як правило, лише перевіряє законність укладення договору, відсутність порушень прав сторін та розуміння ними наслідків укладання таких угод.

68 Див. вирок Заводського районного суду міста Запоріжжя від 07.11.2018 у справі № 332/890/18: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77666438#>

69 Див. статтю 349 КПК України.

VII. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ

Продовжуючи попередню тему, варто звернути увагу і на практику звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтею 171 КК України та інших злочинів щодо журналістів.

Варто зазначити, що подібна практика користується популярністю. Так, із 59 кримінальних справ, виявлених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, які було спрямовано до суду з обвинувальними актами, 8 закінчились прийняттям ухвал про звільнення від кримінальної відповідальності із закриттям провадження у справі. Тобто, фактично кожна тринадцята справа завершується прийняттям рішення суду про звільнення обвинуваченого від відповідальності. І це не рахуючи угод про визнання винуватості чи угод про примирення, яких також чимало.

Суди застосовують наступні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності у «журналістських справах»: зміна обстановки; вплив строку давності притягнення до кримінальної відповідальності; сприяння розкриттю злочину та усунення його негативних наслідків (дійове каюття); примирення з потерпілим.

Практика застосування двох останніх підстав є цілком виправданою і зрозумілою. Адже у разі, коли обвинувачений визнає свою провину, щиро розкаюється, привселюдно перепрошуючи потерпілих, добровільно відшкодовує завдану ним шкоду, - він своєю поведінкою демонструє, що необхідні висновки зроблено, що він визнає неприйнятним порушення прав журналістів і що він, наскільки є можливим нівелював наслідки своєї протиправної поведінки. Очевидно, що шанси повторення подібного в майбутньому є мінімальними і звільнення від кримінальної відповідальності є виправданим.

Проте, застосування таких підстав для закриття кримінальних проваджень як зміна обстановки та вплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності викликають занепокоєння.

Так, ухвалою Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 02.07.2018 року підсудного звільнено від кримінальної відповідальності за частиною 1 статті 171 КК України у зв'язку із зміною обстановки. Своє рішення суд мотивував наступним чином:

«В даному випадку ОСОБА_2 було вчинено кримінальне правопорушення за ознаками ч.1 ст. 171 КК України під час виконання посадових обов'язків старшого охоронця ТОВ «РОА «СТАФ» та на час розгляду кримінального провадження ОСОБА_2 звільнений з ТОВ «РОА «СТАФ». Зазначене свідчить про те, що обстановка навколо обвинуваченого зазнала таких змін, у зв'язку з його звільненням, оскільки ОСОБА_2 не наділено певними правами та обов'язками, які були використані ним для вчинення злочину, що унеможлиблює вчинення ним нового злочину.

Під час судового розгляду, встановлено, що ОСОБА_2 вперше вчинив злочин середньої тяжкості, який не є корупційним, тому може бути звільнений від кримінальної відповідальності, оскільки внаслідок зміни обстановки він перестав бути суспільно небезпечним⁷⁰.

Отже, суд зміну обстановки мотивує фактом звільнення особи з посади, вважаючи що внаслідок залишення свого робочого місця він втратив суспільну небезпечність.

Проте, на нашу думку, такий підхід не можна вважати виваженим та доречним. Адже кількість нападів на журналістів та створення їм перешкод у роботі останнім часом не зазнала суттєвих змін. Про це свідчать дані моніторингу порушення прав журналістів, таких як «Барометр свободи слова⁷¹» від ГО «Інститут масової інформації» та «Індекс фізичної безпеки журналістів», підготовлений НСЖУ⁷². Отже, відсутні підстави вважати, що небезпека вчинення подібних злочинів проти журналістів стала меншою. Сам по собі факт звільнення особи з роботи також, на наш погляд, не може вважатись вирішальним фактором, який свідчить про виправлення підсудного. Адже, якщо він більше не працює в охороні одного підприємства, це не позбавляє його можливості піти на таку ж роботу до іншого і надалі допускати такі самі правопорушення.

Ще більшу тривогу викликають випадки закриття кримінальних проваджень у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Адже це явне свідчення неефективності проведення досудового слідства та/або порушення розумних строків розгляду справи в суді.

Наприклад, ухвалою Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 21.06.2018 року обвинуваченого звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених частиною 1 статті 125, частиною 1 статті 171 КК України, а кримінальне провадження № 12013150140000304 від 31.05.2013 року - закрито⁷³. Як видно з наведених дат, після вчинення злочину минуло п'ять років, а отже строки притягнення до кримінальної відповідальності дійсно минули. Проте, питання в іншому: чи виправданим був такий тривалий розгляд справи? Вивчення хронології подій свідчать про те, що це не так. Досудове слідство у цій справі завершилось доволі швидко. Обвинувальний акт до суду було передано 19.09.2013 року. Отже, майже п'ять років суд розглядав цю не складну одноепізодну справу. Її розгляд неодноразово відкладався, і нерідко, з вини обвинуваченого, який просто не з'являвся в судові засідання. І такі його дії не мали для нього жодних негативних наслідків. Суд щоразу ухвалював рішення про застосування приводу через органи внутрішніх справ для доставки в

70 Див. ухвалу Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 02.07.2018 р. у справі № 212/560/18: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75022266#>

71 Див. дослідження ГО «Інститут масової інформації» «Барометр свободи слова» за посиланням: <https://imi.org.ua/monitoring-types/barometr-svobody-slova/>

72 Див., зокрема, публікацію «Агресія щодо журналістів зростає, – Індекс фізичної безпеки журналістів» за посиланням: <http://nsju.org/index.php/article/7062>

73 Див. ухвалу Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 21.06.2018 у справі № 442/6430/13-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74851268>

судове засідання, але і цей захід не був дієвим. Крім того, під час судового розгляду призначались судові експертизи, які також забирали чимало часу, відводились суді, мали місце інші чинники, які свідчать про затягування розгляду справи.

Вочевидь, така тривалість судового розгляд є надмірною. І подібна практика має тенденцію до поширення, що не може не викликати занепокоєння. Цей та інші прецеденти свідчать як про неефективну роботу правоохоронних та/або судових органів, так і про відсутність ефективних правових заходів протидії безкарності щодо злочинів, вчинених відносно журналістів. А тому зазначену практику потрібно змінювати. Зокрема, судовий розгляд повинен відбуватись в межах строків притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Угоди про примирення

Однією із форм завершення кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених відносно журналістів, є ухвалення вироку із угодою про примирення. Така практика є доволі поширеною.

Наприклад, в 2013 році в такий спосіб завершився розгляд кримінального провадження у справі тепер вже загальновідомого Вадима Тітушка, який разом із своїми поплічниками вчинив напад на журналістку 5-го каналу Ольгу Снісарчук та її чоловіка - фотокореспондента газети «Комерсант України» Владислава Соделя⁷⁴. 28.08.2013 року у цій справі було укладено угоду про примирення, згідно якої всі троє обвинувачених повністю визнали свою винуватість у вищевказаних діяннях та щиро розкаялися у вчиненому. Сторони визначили істотні для кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування, перелік дій, які обвинувачені зобов'язані вчинити на користь потерпілих, крім того, погодили міру покарання для обвинувачених.

Затверджуючи угоду про примирення суд зазначив:

«Суд переконався, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дій будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Також судом встановлено, що умови даної угоди відповідають вимогам КПК України та КК України, не суперечать інтересам суспільства і не порушують права, свободи чи інтереси сторін, обвинувачені можуть виконати взяті на себе за угодою зобов'язання, наявні фактичні підстави для визнання винуватості останніх, узгоджена міра покарання відповідає загальним засадам призначення покарання, визначених ст. 65 КК України⁷⁵».

Варто зазначити, що подібні судові рішення приймалися за різними категоріями кримінальних справ про злочини, що вчинені стосовно журналістів: про перешкоджання законній професійній діяльності журналіс-

74 Див., зокрема, публікацію на сайті «Українська правда» «Суд над Тітушком, або Журналіст «сам побив» дружину» за посиланням: <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/07/2/6993364/>

75 Див. вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 02.09.2013 р. у справі № 761/15122/13-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33227193>

тів (стаття 171 КК України), про погрозу або насильство щодо журналіста (стаття 345-1 КК України).

Наприклад, вироком Біловодського районного суду Луганської області від 14.09.2016 року у справі № 408/6834/16-к затверджено угоду про примирення між потерпілою та підозрюваною, на підставі якої остання визнана винною у вчиненні дій, передбачених **частиною 2 статті 345-1 КК України** і їй призначено покарання у вигляді 1 (одного) року обмеження волі⁷⁶.

Водночас, у іншій справі, де дії обвинуваченого також кваліфіковано за частиною 2 статті 345-1 КК України, вирок про затвердження угоди про примирення скасовано Апеляційним судом м. Києва за скаргою прокурора. Таке судове рішення мотивоване тим, що у випадках застосування щодо журналістів насильства чи здійснення іншого перешкоджання відбувається посягання не тільки на приватні інтереси журналіста, але **й на суспільні інтереси в галузі забезпечення належної роботи журналістів**. Тому в таких випадках укладення угоди про примирення є неприпустимим.⁷⁷

Як бачимо, в питаннях застосування законодавства про угоди про примирення судова практика іде різними шляхами. Наведена нами позиція з ухвали Апеляційного суду м. Києва кореспондується із роз'ясненнями, наданими в пункті 19 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод⁷⁸», де, зокрема, зазначено, що у кримінальних правопорушеннях, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси (зокрема немайнові), а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається.

Ми цілком підтримуємо зазначену правову позицію. Адже напади та інші прояви агресії відносно журналістів, які виконуючи свої професійні обов'язки збирають, обробляють, поширюють суспільно важливу інформацію, є посяганням не лише на їх особисті права та інтереси. Це посягання на свободу слова загалом. Оскільки зазначені дії спрямовані на запобігання вільному поширенню інформації, їх інколи називають цензурою шляхом застосування сили. Вони також справляють так званий «охолоджуючий ефект», наслідком якого є впровадження самоцензури, що також є небезпечним. Як наслідок, громада може не отримати суспільно-важливу інформацію.

Отже, на наш погляд, такі категорії справ не повинні завершуватись угодами про примирення.

76 Див. вирок Біловодського районного суду Луганської області від 14.09.2016 року у справі № 408/6834/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61306063#>

77 Див. ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 23.06.2016 року у справі № 757/2906/16-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58496172>

78 Див. п. 19 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#n54>

VIII. РЕЗОНАНСНІ СПРАВИ

За різними підрахунками, під час Революції Гідності протягом трьох місяців від нападів постраждало понад 200 журналістів. Інститут масової інформації повідомив про 206 таких випадків⁷⁹. За даними Національної спілки журналістів України протягом листопада 2013 – лютого 2014 року було вбито двох журналістів, від побоїв постраждали 271 журналіст; зафіксовано 9 арештів і затримань працівників ЗМІ, 14 нападів на редакції медіа, 31 випадок погроз працівникам ЗМІ фізичною розправою⁸⁰.

«Пригадуючи, зокрема, події у Києві на Майдані Незалежності в лютому 2014 року, Асамблея засуджує цілеспрямовані напади міліції або сил безпеки, що ймовірно мали місце, із застосуванням фізичної сили, на журналістів, які висвітлювали демонстрації та інші акції вияву громадського протесту. ... Тому Асамблея закликає провести повне судове розслідування цих нападів та нагадує державам-членам про їхні відповідні зобов'язання згідно з Європейською конвенцією з прав людини»⁸¹, - зазначається в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 2035 (2015) «Захист безпеки журналістів та свобода медіа в Європі».

Однак, наразі складно похвалитись особливими успіхами у розслідуванні зазначених інцидентів. Ні значний резонанс, який вони мали, ні увага світової громадськості, на жаль, не дали результату, який очікувало суспільство. Більшість зазначених випадків і досі належним чином не розслідувано, особи, винуваті у нападах на журналістів – не покарані.

Продемонструємо наші висновки на прикладі двох справ, які активно висвітлювались у медіа.

Справа про перешкоджання здійсненню професійної діяльності І. Єфімова під час Революції Гідності

21 лютого 2014 року о 01годині 00 хвилин Єфімов І.М. звернувся до Соснівського РУ УМВС України в Черкаській області із заявою про вчинене кримінальне правопорушення за фактом нанесення йому тілесних ушкоджень.

В заяві про вчинене кримінальне правопорушення Єфімов І.М. повідомив про те, що 20 лютого 2014 року за завданням редакції «Вечірні Черкаси» висвітлював події при в'їзді до місто Черкаси. Він перебував в

79 Див.: Євромайдан: список постраждалих журналістів – 206 випадків // Сайт Інституту масової інформації, - режим доступу: <http://imi.org.ua/articles/spisok-postrajdalih-jurnalistiv-30-vipadkiv-onovlyuetsya/>

80 Див.: НСЖУ вкотре вимагає покарання винних у нападах на журналістів під час Євромайдану, - Сайт «Детектор медіа»: <http://detector.media/community/article/123225/2017-02-16-nszhu-vkotre-vimagae-pokarannya-vinnikh-u-napadakh-na-zhurnalistiv-pid-chas-evromaidanu/>

81 Див. п. 6 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи 2035 (2015) «Захист безпеки журналістів та свобода медіа в Європі», Збірник документів Ради Європи «Безпека журналістів», стор. 31: <https://rm.coe.int/16806b5970>

жилеті «Преса» та мав при собі посвідчення журналіста. Близько 8-ї вечора туди прибули працівники міліції і вийшовши с автобуса почали його бити, незважаючи на те, що Єфімов І.М. зазначив, що він є представником преси та має посвідчення журналіста.

Актом медичного обстеження підтверджено, що Єфімовим І.М. отримано легкі тілесні ушкодження.

Лише 11 червня 2014 року (тобто, майже через 4 місяці) розпочато досудове розслідування за статтею 171 КК України за фактом умисного перешкоджання фотокореспонденту ТОВ «Редакція Черкаси» Єфімову І.М. у його законній професійній діяльності та завдання останньому тілесних ушкоджень за обставин, які відбулись 20 лютого 2014 року. Внесено до ЄРДР за № 4201425000000148.

Надалі 13 червня 2014 року матеріали раніше відкритого кримінального провадження № 42014250010000014 від 21 лютого 2014 року за статтею 365 Кримінального кодексу («Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу») та матеріали кримінального провадження № 4201425000000148 від 10 червня 2014 року за статтею 171 Кримінального кодексу («Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів») були об'єднані в одне провадження під єдиним номером - № 42014250010000014.

Органами досудового розслідування встановлено, що Єфімову І.М. 20 лютого 2014 року нанесли тілесні ушкодження працівники міліції, які вийшли із автобусу «ПАЗ».

26 січня 2015 року із кримінального провадження № 42014250010000014 від 21 лютого 2014 року прокурором Черкаської області виділено окреме провадження матеріали досудового розслідування в кримінальному провадженні № 4201525000000042 за підозрою щодо заступника командира батальйону патрульної служби у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 367 Кримінального кодексу України.

Досудове розслідування лише у останньому кримінальному провадженні завершилось складанням обвинувального акту, який направлено на розгляд до суду. Чи є якісь результати в інших кримінальних провадженнях, відкритих за статтями 171 та 365 КК України, наразі не відомо, хоча з моменту описаної події минуло вже п'ять років.

Судовий розгляд справи заступника командира батальйону патрульної служби, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 367 КК України, в судах першої та апеляційної інстанцій завершилось виправданням підсудного. Суди дійшли висновку про те, що пред'явлене йому обвинувачення свого підтвердження не знайшло, переконливих та беззаперечних доказів досудовим слідством не здобуто, а тому підстав для ухвалення обвинувального вироку немає⁸².

82 Див. вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 12.12.2016 р. та ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 30.03.2017 р. у справі № 712/1394/15-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63340099> та <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65750180>

Постановою Верховного Суду від 08.02.2018 ухвалу Апеляційного суду Черкаської області у цій справі скасовано і призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції⁸³.

Наступний апеляційний розгляд справи завершився скасуванням вироку Соснівського районного суду м. Черкаси від 12 грудня 2016 року⁸⁴. Справу передали до Соснівського районного суду м. Черкаси для повторного судового розгляду, де вона перебуває і дотепер.

Отже, більше ніж за п'ять років жодну особу, яка приймала участь у побитті журналіста (а це були представники влади) під час виконання ним своїх професійних обов'язків, не притягнуто до відповідальності.

Справа про побиття оператора СТБ Олександра Бринзи та журналістки Маші Малевської

19 лютого 2014 року українські медіа повідомили, що у Харкові під час зйомок пікету, пов'язаного з недопущенням залучення курсантів Академії внутрішніх військ МВС України до розгону демонстрантів руху «Євромайдан» у м. Києві, побили оператора телеканалу СТБ Олександра Бринзу.

Журналістка СТБ Маша Мілевська, яка працювала у парі з Бринзою, на своїй сторінці у Facebook написала, що вони постраждали від дій працівників "Беркуту". У її повідомленні таким чином описано перебіг подій:

"У Саші 4 шви. Камери немає. Бив "Беркут", який за дві хвилини до того безперешкодно пустив через три кордони тітушек в маски і з битами, тітушки стояли за спинами "Беркута". Били спочатку вони, потім, коли ми побігли вперед і вперлися в "Беркут", стали бити беркутівці. «Це тобі за Грушевського, сука! СТБ, кажеш? Отримай!»

Журналістка зауважила, що беркутівці "добре розуміли, що роблять, хто ми, бачили посвідчення, я прикривала мікрофоном з логотипом обличчя, але це викликало ще більшу агресію"⁸⁵.

Описані події стали підставою для відкриття кількох кримінальних проваджень. Проте, у Єдиному державному реєстрі судових рішень нам вдалось наразі знайти лише один вирок, який стосується описаного випадку. І той, виправдальний.

Суд розглянув і прийняв рішення лише відносно діяльності директора автотранспортного підприємства «Карусель», який 19 лютого 2014 року надав транспорт для перевезення однієї із груп тітушок до Академії внутрішніх військ МВС. Слідчі його обвинуватили у співучасті у виді пособництва у вчиненні двох злочинів: умисному перешкодженні законній професійній діяльності журналістів (ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 171 КК України) та хуліганстві, що супроводжувалось особливою зухвалістю, вчиненого гру-

83 Див. постанову Верховного Суду від 08.02.2018 р. у цій справі: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72199337#>

84 Див. та ухвалу Апеляційного суду Черкаської області від 05.05.2018 р. у справі № 712\1394\15-к: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73905998>

85 Див., зокрема, повідомлення на сайті ГО «Інститут масової інформації» «У Харкові побили оператора СТБ Олександра Бринзу та журналістку Машу Малевську» від 19.02.2014 р.: <https://imi.org.ua/news/u-harkovi-pobili-operatora-stb-oleksandra-brinzu/>

пою осіб із застосуванням предметів, заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 296 КК України).

Розглянувши справу, Червонозаводський районний суд м. Харкова дійшов висновку про недоведеність вини підсудного в інкримінованих йому злочинах і виправдав останнього. Він, зокрема, зазначив, що «органом досудового розслідування неповно та недостовірно були встановлені і обставини нападу 19.02.2014р. на журналістів телеканалу «СТБ» ОСОБА_23 та ОСОБА_2 Зокрема, з наданих прокурором доказів неможливо достовірно встановити осіб, які перешкоджали журналістам у їх діяльності, осіб-організаторів такого перешкоджання, а також коло осіб, які перевозились автобусом АТП «Карусель», їх причетність та ступень участі у нападі на журналістів⁸⁶».

Апеляційний суд Харківської області погодився із таким рішенням і залишив його без змін⁸⁷.

14 червня 2018 року Верховний Суд скасував ухвалу суду апеляційної інстанції за скаргою прокурора і направив справу на повторний апеляційний розгляд. Це судове рішення мотивоване порушеннями норм процесуального права під час провадження в апеляційному суді. Зокрема, суд відмовив у допиті кількох свідків, належним чином не повідомив потерпілих про розгляд справи та допустив інші порушення закону⁸⁸.

Наразі, справа перебуває на розгляді в Харківському апеляційному суді. Відповідно до інформації про стан розгляду справ на веб-порталі «Судова влада України», в січні 2019 року було призначено наступне судові засідання на 05 вересня 2019 року. Таким чином, апеляційне провадження триває вже більше року, перерви між судовими засіданнями становлять майже дев'ять місяців. Чи розумними є такі строки розгляду справ? Питання, звісно, риторичне.

86 Див. вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 08.07.16 р. у справі № 646/6362/15-к: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58841961#>

87 Див. ухвалу Апеляційного суду Харківської області від 08.02.2017 р. у зазначеній справі: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65005374>

88 Див.: постанова Верховного Суду від 14.06.2018 р. у зазначеній справі: № 646/6362/15-к <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74809405>

ІХ. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

В результаті проведеного аналітичного дослідження можна дійти наступних висновків:

1. Практика розслідування злочинів, вчинених щодо журналістів, та судового розгляду відповідних справ тільки формується.

2. Аналіз кримінальних проваджень, проведений в межах цього дослідження, дав можливість виявити низку недоліків чинного законодавства України та практики його застосування, які заважають ефективно протидіяти порушенням професійних прав журналістів.

3. На ефективність досудового розслідування злочинів, вчинених стосовно працівників ЗМІ, негативно впливають процесуальні порушення, які нерідко допускаються слідчими та прокурорами, серед яких особливо поширення набули наступні:

- невнесення або порушення строків внесення заяв про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- розгляд заяв про злочини по «журналістським статтям» відповідно до норм Закону України «Про звернення громадян», а не за процедурою КПК України;
- бездіяльність слідчого та/або прокурора під час досудового розслідування;
- неналежна правова кваліфікація правопорушень, вчинених щодо журналіста;
- відмова у визнанні журналіста потерпілим;
- безпідставне закриття кримінальних проваджень;
- неповідомлення потерпілого про закриття кримінального провадження;
- надмірна тривалість досудового слідства тощо.

4. Ознайомлення з матеріалами низки кримінальних справ щодо безпідставного закриття кримінальних проваджень стосовно порушення прав журналістів свідчить про те, що в них спочатку слідчі проявляли бездіяльність і не вносили відомості щодо заяви про злочин до ЄРДР, а коли суд зобов'язував їх це зробити – неохоче проводили досудове слідство і, зрештою, закривали кримінальне провадження. Нерідко постанови про закриття справи виносились слідчими, а потім скасовувались прокурором чи судом по декілька разів. Особливо непродуктивними, як правило, є справи, в яких порушення прав журналістів відбувалось з боку впливових осіб (чиновників високого рангу або членів їх родин, працівників спецслужб, керівників органів місцевого самоврядування тощо).

5. Існують практичні проблеми, пов'язані із недостатністю знань у слідчих, прокурорів та суддів стосовно правових засад реалізації права на свободу слова та діяльності журналістів в Україні. Судова практика розгляду справ про злочини, вчинені стосовно журналістів показала, що при встановленні законності дій працівників ЗМІ судами не враховується наявність суспільного інтересу до інформації, що збирається.

6. Практичні складнощі існують при визначенні правильної правової кваліфікації правопорушень, вчинених щодо журналіста; зборі та оцінці доказів, що підтверджують статус журналіста та «законність» його діяльності, а також встановленні наявності умислу на перешкоджання діяльності журналіста.

7. Нерідко слідчими, прокурорами та суддями неналежно оцінюється роль реакційного завдання у діяльності працівників медіа. Судова практика показує, що редакційні завдання ставляться вище приписів нормативно-правових актів, обмежуючи тим самим права журналістів без будь-яких законних підстав.

Вимога діяти лише у межах редакційних завдань стає на заваді творчого пошуку самого журналіста, звужує обсяг прав журналістів щодо місця та засобів збору інформації, а там самим обмежує його право самостійно збирати та повідомляти суспільно-важливу інформацію, що явно не відповідає статтям 34 Конституції та 10 Європейської Конвенції, які гарантують право на свободу слова кожному. Слід мати на увазі, що редакційне завдання спрямоване на вирішення організаційних питань всередині журналістського колективу, а тому не може слугувати інструментом обмеження прав журналістів, визначених законами. У зв'язку з цим наявність чи відсутність редакційних завдань не може бути фактором, який впливає на оцінку законності дій журналістів під час виконання ними професійних обов'язків.

8. Існує проблема розслідування та судового розгляду справ про злочини, вчинені щодо журналістів, у розумні строки. Справи зазначеної категорії зазвичай відносяться до нескладних, проте провадження у них тривають роками і нерідко перевищують визначені КПК України строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. Це дає можливість правопорушникам уникати будь-якого покарання за свої протиправні дії. Наразі спостерігається тенденція до зростання строків тривалості зазначених кримінальних проваджень.

9. Мають місце випадки безпідставного звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які скоїли злочин щодо журналіста, з мотивів зміни обстановки.

10. Звертає на себе увагу така форма завершення кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених відносно журналістів, як ухвалення вироку із угодою про примирення. Однак, слід мати на увазі, що напади та інші прояви агресії відносно журналістів, які виконуючи свої професійні обов'язки збирають, обробляють, поширюють суспільно важливу інформацію, є посяганням не лише на їх особисті права та інтереси. Це посягання на свободу слова загалом. Оскільки зазначені дії спрямовані на запобігання вільному поширенню інформації, їх інколи називають цензурою шляхом застосування сили. Вони також справляють так званий «охолоджуючий ефект», наслідком якого є впровадження самоцензури, що також є небезпечним. Тому громада може недотримувати суспільно-важливу інформацію. У зв'язку з цим, враховуючи суспільну небезпеку цих злочинів, такі категорії справ не повинні завершуватись угодами про примирення.

11. Стаття 171 КК України передбачає невелике покарання за вчинення визначених нею протиправних діянь, які не справляють відчутного впливу на поведінку правопорушників та не сприяють зниженню рівня безкарності. Водночас, незначна міра покарання впливає на строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, які також є невеликими. На практиці це нерідко призводить до звільнення підсудних від кримінальної відповідальності.

З метою подолання зазначених проблем і недоліків **рекомендуємо:**

1. Врахувати зроблені у звіті висновки з питань правової кваліфікації правопорушень, вчинених щодо журналістів; збору та оцінки доказів, що підтверджують статус журналіста, «законність» його діяльності, а також умисел на перешкоджання діяльності журналіста.

2. Змінити практику визначення законності дій журналістів в залежності від наявності та змісту редакційних завдань, прицвівши її у відповідність до вимог статей 10 Європейської Конвенції, 34 Конституції України та чинних нормативно-правових актів України.

3. Досудове розслідування та судовий розгляд справ про злочини, вчинені щодо журналістів, проводити у розумні строки, які не повинні перевищувати строки давності притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності.

4. Переглянути практику звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які скоїли злочин щодо журналіста, з мотивів зміни обставин. Не застосовувати зазначену підставу для звільнення від кримінальної відповідальності до тих пір, поки кількість злочинів, які вчиняються щодо працівників ЗМІ суттєво не зменшиться.

5. Розглянути питання про можливість посилення відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтею 171 КК України.

6. Посилити прокурорський контроль за дотриманням строків досудового слідства у зазначеній категорії справ та законністю рішень слідчого з метою вчасного усунення порушень прав журналістів, як потерпілих, у кримінальному провадженні.

7. Розробити та впровадити в навчальні програми з підготовки та підвищення кваліфікації суддів, прокурорів та слідчих спеціальний курс лекцій та практичних завдань з питань свободи слова та правових засад діяльності журналістів та ЗМІ в Україні.

8. Врахувати інші висновки та рекомендації, викладені у звіті.

